

Europske kulturne rute -- Istarska dionica Puta svetog Jakova

Milevoj, Vlatka

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:424917>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije
Interdisciplinarni studij Kultura i turizam

VLATKA MILEVOJ

EUROPSKE KULTURNE RUTE – ISTARSKA DIONICA NA PUTU SVETOG JAKOVA

Završni rad

Pula, siječanj 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije
Interdisciplinarni studij Kultura i turizam

VLATKA MILEVOJ

EUROPSKE KULTURNE RUTE – ISTARSKA DIONICA NA PUTU SVETOG JAKOVA

Završni rad

JMBAG: 0303032034, izvanredni student

Studijski smjer: Preddiplomski sveučilišni studij Kultura i turizam

Predmet: Putopisi i turistički itinerari

Mentorice: Prof. dr. sc. Valnea Delbianco i doc. dr. sc. Nataša Urošević

Pula, siječanj 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Vlatka Milevoj, kandidat za prvostupnika kulture i turizma, ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 2. veljače 2017.

Studentica

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, Vlatka Milevoj dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom EUROPSKE KULTURNE RUTE – ISTARSKA DIONICA NA PUTU SVETOG JAKOVA koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 2. veljače 2017.

Potpis

SADRŽAJ :

UVOD	1
1. EUROPSKE KULTURNE RUTE	3
1.1. Kronološki razvoj kulturnog turizma.....	4
1.2. Kriteriji, važnost i izazovi Europskih kulturnih ruta	9
1.3. Upravljanje i financiranje kulturnih ruta	13
2. CAMINO DE SANTIAGO.....	15
2.1. Povijesni razvoj puta svetog Jakova.....	15
2.3. Motivi hodočašća.....	19
2.3.1. Broj hodočasnika.....	22
2.4. Moje hodočašće.....	23
3. KULTURNE RUTE U ISTRI	27
3.1. Parenzana	28
3.2. Revitas	30
3.3. Heart of Istria.....	32
3.4. Hodočasnički lokaliteti u Istri.....	33
4. PRIJEDLOG KULTURNE RUTE – ISTARSKA DIONICA NA PUTU SVETOG JAKOVA.....	35
ZAKLJUČAK	43
LITERATURA.....	45
SAŽETAK	48
SUMMARY	49

UVOD

Politika Europske unije danas teži ka očuvanju temeljnih vrijednosti zbog kojih je Europa specifična, a među najvažnijima je kulturna raznolikost. Da bi se dodatno očuvale ove vrijednosti utemeljena je Povelja o temeljnim pravima Europske unije u kojoj su definirani ciljevi, a to su poštovanje kulturne, religijske i jezične raznolikosti, očuvanje i zaštita kulturne baštine, širenje znanja o kulturi i povijesti europskih naroda.

Na relativno malom prostoru Europe nalazi se veliki broj različitih kultura, naroda, jezika, običaja, gastronomije, prirodnih fenomena, tradicionalne odjeće, plesova i drugih elemenata kulture koji sa svim svojim specifičnostima koegzistiraju jedan pored drugog. Upravo ta raznolikost kultura starog kontinenta već dugi niz godina privlači turiste iz dalekih krajeva svijeta na već poznate destinacije koje imaju razvijenu infrastrukturu i popratne sadržaje. Povijesni tijek razvoja turizma od svojih početaka do masovnog turizma, socijalne i ekonomske prilike društva uvelike su utjecali na pojavu novog, individualiziranog putnika 21. stoljeća, što je opet odredilo razvojni put Europskih kulturnih ruta.

Najpoznatija i prva europska kulturna ruta je hodočasnička ruta u Santiago de Compostelu, skraćenog naziva Camino što znači put, predstavlja rutu koja tradicionalno započinje u Francuskoj i prolazi kroz ruralne predjele sjeverne Španjolske. U gotovo 30 godina od osnutka rute, možemo uočiti stalni porast hodočasnika pri čemu stanovništvo koje živi u mjestima bez velikog turističkog potencijala, sada primarno živi od turizma. Osim porasta hodočasnika na samom Caminu, tijekom godina uspostavljena je mreža hodočasničkih putova koji iz raznih smjerova Europe idu prema Santiagu. Koncept ovog završnog rada je detaljan prikaz Camina, njegov povijesni pregled, motivi hodočasnika i vlastito iskustvo koje potiče prijedlog istarske dionice kao poveznice na glavnu rutu za Santiago.

Konceptualizacija temeljne ideje završnog rada ima za cilj naglasiti potrebu razvoja i zaštite nedovoljno valoriziranih područja istarskog poluotoka, a sve to uz zajednički

projekt Vijeća Europe - Europskih kulturnih ruta. Osim razvoja nerazvijenih područja, projekt kulturnih ruta ima za cilj osvijestiti postojanje i prihvaćanje različitosti, ojačati toleranciju između ljudi koji žive i djeluju na europskom tlu. Kao paralelu europskim kulturnim rutama koje promiču jednakost svih kultura koje obitavaju na užem području, možemo predložiti rutu koja obuhvaća tri susjedne zemlje, Hrvatsku, Sloveniju i Italiju. Korištena literatura za ovo istraživanje obuhvaća široku lepezu znanstvenih knjiga, monografija, priručnika i radova koji se bave aktualnom tematikom kulturnog turizma, koji predstavlja relativno noviji pojam o ovog grani znanosti.

Nakon uvodnog dijela, u završnom radu govori se o europskim kulturnim rutama o kojima je teško raspravljati bez kronološkog pregleda razvoja turizma i definiranja važnih pojmova za rad. Nadalje, obrađuju se kriteriji koje je potrebno ispoštovati da bi neka kulturna ruta bila definirana, odnosno važnosti i izazovi koji se pojavljuju u društvu danas. Kostur samog rada je detaljna analiza Camina, odnosno njegovog najpoznatijeg dijela, Camino Frances. Na osnovu tih podataka i saznanja, javlja se idejna mogućnost slično postavljene strukture, odnosno predložene kratke dionice u Istri koja bi se spajala na veliki hodočasnički put koji započinje u Trstu. U zadnjem se dijelu ističe specifičnost Istarskog poluotoka kao geografske cjeline, te mogućnost povezivanja različitih kultura u cjelinu u kojoj nijedna ne bi imala prevlast.

1. EUROPSKE KULTURNE RUTE

Projekt Europskih kulturnih ruta pokrenut je 1987. godine od strane Vijeća Europe, kada je proglašena prva europska kulturna ruta, Ruta svetog Jakova. Cilj projekta je promocija kulturno – povijesne baštine, putovanjem prostorom i vremenom kroz različite zemlje čime se doprinosi širenju živuće kulture. Europske kulturne rute možemo definirati i kao itinerare koji prolaze kroz jednu ili dvije zemlje regije, a organizirani su na temu čiji je povijesni, umjetnički ili društveni interes očigledno europski, što znači da se njeguju vrijednosti ljudskih prava, kulturne demokracije, kulturne raznolikosti, uzajamnog razumijevanja i razmjene preko granica zemalja.¹

Itinerar europskih kulturnih ruta se zasniva na mnoštvu osobina koje predstavljaju europsku kulturu u cjelini, a uključuje mjesta bogata povijesnim asocijacijama. Vrijednosti ljudskih prava promicane od strane Vijeća Europe njeguju slobodu izraza, informacija i jednakosti na svim razinama te potenciraju edukaciju na području kulture. Kulturnim rutama promiče se kooperacija u kulturi kao alat za izgradnju i podizanje svijesti o europskom identitetu. Stanovnici starog kontinenta njeguju različitost te ju koriste kao svoju snagu čiji daljnji pozitivni efekti ovise o stupnju kulturne demokracije. Različitost kulturnih ruta u današnjoj Europi svjedoči o suživotu različitih demokratskih društava na relativnom malom prostoru. Vijeće Europe ovim projektom kulturnih ruta želi još više ojačati međusobno razumijevanje u društvu, toleranciju između ljudi, edukaciju o zajedničkoj povijesti i kulturi. Takva jednakost i razumijevanje različitosti kultura bez potrebe isticanja jedne koja bi prevladavala, ima za cilj spriječiti bilo kakve konflikte te osigurati pravedan i miran život svakog pojedinca.

Danas prema Vijeću Europe imamo 33 tematski različite kulturne rute u Europi koje nam na zanimljiv i inovativan način ilustriraju bogatu kulturno - povijesnu baštinu današnje Europe. Najveću zastupljenost kulturnih ruta u europskim zemljama ima Francuska (10,4 %), zatim Italija (9,7 %), Španjolska (8,4 %), Portugal (5,8 %), te

¹ Jelinčić D.A., *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia, 2008., str. 100.

Njemačka i Velika Britanija (5,2%), dok ostale europske zemlje sudjeluju sa znatno manjim udjelom (5,1%).²

Pored Vijeća Europe kao ključne institucije koja promovira kulturu Europe konstantnim radom na unapređenju kulturnih ruta, važno je spomenuti UNESCO kao krovnu instituciju na području obrazovanja, prirodnih znanosti, društvenih i humanističkih znanosti, komunikacija, informacija i kulture. Na programskom području kulture UNESCO – a neke od glavnih tema kojima se institucija bavi su materijalna i nematerijalna baština, kulturne industrije i politike interkulturnog dijaloga. Vezano za kulturu, institucija polazi od činjenice da više od pola svjetskog stanovništva živi u gradskim, urbanim sredinama, a smatra se da će za trideset godina više od 70% čovječanstva živjeti u gradovima, pa je UNESCO pokrenuo Inicijativu kulture za održivi urbani razvoj kako bi se podignula razina svijesti o doprinosu kulture za održivi razvoj. Takvom inicijativom UNESCO pridonosi borbi protiv siromaštva, zaštiti prirodnog i kulturnog okoliša i toleranciji i poštivanju drugih kultura. Na poznatoj UNESCO – voj listi lokaliteta kulturne i prirodne baštine koja mora zadovoljavati mnoštvo kriterija kao što su autentičnost materijala, izgradnje, izvedbe i mora se razlikovati od drugih lokaliteta, u Europi i Sjevernoj Americi možemo naći 426 kulturnih, 62 prirodnih i 10 miješanih lokaliteta.³ Kada govorimo o turističkoj ponudi, atrakcije koje se nalaze na listi UNESCO – a, a dio su paket aranžmana, imaju snažniji utisak na potencijalne turiste zbog svjetskog značaja i legitimiteta kojeg ima institucija.

1.1. Kronološki razvoj kulturnog turizma

Mnogi teoretičari se slažu da je riječ kultura jedna od najkompleksnijih riječi u nekom jeziku, ovisno u kojem kontekstu se spominje, je li riječ o kulturi kao procesu, načinu života čovjeka u društvu ili kao proizvodu ili rezultatu umjetničkih i drugih aktivnosti. Riječ *kultura* u svakodnevnoj uporabi ima mnoga značenja. Možemo spomenuti četiri značenja koja prevladavaju pa se tako kulturu definira kao a) stanje duha, u smislu

² Gržinić J., *Međunarodni turizam*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014., str. 205.

³ <http://whc.unesco.org/en/list/stat> (preuzeto 12.12.2016)

oplemenjivanja duha koji vodi do boljih postignuća čovjeka, b) kultura u civilizacijskom smislu, gdje se smatra da su neka društva kulturnija, civiliziranija od drugih, c) visoka kultura, koja podrazumijeva umjetnička i intelektualna dijela, te d) cjelokupan način života ljudi nekog društva, koji uključuje npr. način odijevanja, običaje (rituale), obiteljski život, vrste rada, vjerske svečanosti i provođenje slobodnog vremena.⁴ Zadnja definicija najbliže definira pojam kulture za potrebe ovog rada jer se u njoj pronalaze ne samo obilježja koja jednu kulturu razlikuju od druge, već i sve aktivnosti koje se provode u nekoj zajednici, u koje spada i turizam.

Turizam je s druge strane, jedan od najdinamičnijih procesa u nekom društvu definiran od strane UNWTO –a kao skup aktivnosti osoba tijekom njihova putovanja i boravka u mjestu izvan uobičajenog, i to bez prekida ne duže od godinu dana, radi odmora odnosno zbog poslovnih i drugih razloga.⁵ U odnosu na turizam, kulturu možemo podijeliti na materijalnu i nematerijalnu baštinu, vrijednosti i norme koje su u nekom društvu prisutne i koje ga oblikuju i sve ono što je čovjek stvorio svojim radom i ponašanjem. U kontaktu kulture i turizma javljaju se brojni sudionici u razmjeni, gdje svaki sudionik ima određenu kulturu, od lokalnog stanovništva, turista, turističkih djelatnika i svih koji su uključeni u spomenute odnose.

Ključni pojam koji se ovdje provlači jest *čovjek*, sa svim svojim potrebama, sa slobodnim vremenom i različitim načinima njegova korištenja, te slobodnim sredstvima i organizacijom svojih potreba i prioriteta. Kao aktivan član okoline u kojoj živi čovjek svojim radom i stvaranjem sudjeluje u interaktivnom procesu razmjene, odnosno on utječe na okruženje, ali i okruženje utječe na njegove stavove i razmišljanja. Dakle, čovjek je u svojoj društvenoj ulozi u stalnoj interakciji s drugima, što u današnjem suvremenom svijetu, najviše pojavom globalizacije, podrazumijeva interakciju s ljudima koji dolaze iz različitih okruženja i kultura. Utjecaji globalizacije doveli su do većih mogućnosti u međunarodnom prometu pa je time olakšan pristup novim zemljama i

⁴ Dujmović M., *Kultura turizma*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014., str. 13.

⁵ Gržinić J., *Međunarodni turizam*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014., str. 16.

kulturama, povećavajući interes čovjeka, kao čimbenika u turističkim kretanjima, za interakciju s domicilnim stanovništvom.

Putujući izvan granica svoje zemlje, turist želi zadovoljiti svoje potrebe za novim, neobičnim, nečim što nije dio njegove svakodnevice, odnosno što nije dio njegove kulture. Ideja turističkog pogleda je veoma bitna, jer otkriva kako svakodnevni život oblikuje percepciju naše stvarnosti. Naime, često su aktivnosti i ponašanje koje se stranim turistima čine egzotičnim, zapravo dio svakodnevnog života lokalnog stanovništva. Prema tome, kulturni turizam dakle možemo definirati kao putovanje ljudi izvan svog mjesta stanovanja s motivom edukacije i novih iskustava kako bi zadovoljili svoje kulturne potrebe.⁶

U drugoj polovici dvadesetog stoljeća u Europi pojavila se potreba za daljnjim razvojem europskog identiteta. Najvažniju ulogu u toj inicijativi odigralo je Vijeće Europe koje je na neki način „iskoristilo“ kulturu u povezivanju naroda Europe. Vijeće Europe je još šezdesetih godina, dok je masovni turizam bio u punom jeku, imalo viziju o nekom drukčijem turizmu u budućnosti, koji je usmjeren na individualnost i gdje se naglasak stavlja na autentičnost. Već tada je radna grupa postavila temelje vrijednosti kulturnog turizma u kojemu se razvija svijest o europskoj kulturi, promiču najvažniji lokaliteti europske civilizacije, daje veći senzibilitet europskom kulturnom identitetu i nove mogućnosti ispunjenja slobodnog vremena kroz kulturne itinerare.⁷ Razvijaju se i osmišljavaju kulturne rute koje predstavljaju fizičke dionice određenih regija ili krajolika, a sadrže materijalne i nematerijalne, kulturne i povijesne elemente oblikovane u prepoznatljivu cjelinu.

Povijesno gledano, turizam od svojih početaka prolazi kroz velike promjene, od prvih srednjovjekovnih hodočasnika, potom putnika Grand toura, prvih paketa aranžmana Thomasa Cooka, preko masovnog turizma do današnjeg suvremenog oblika, selektivnog turizma, odnosno turizma specijalnih interesa. Kao početna točka turizma

⁶ Jelinčić D.A., *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia, 2008., str. 43.

⁷ Ibid, str. 99.

uglavnom se uzima Grand Tour čije začetke možemo pronaći u Ujedinjenom Kraljevstvu kada su aristokratske obitelji slale svoju djecu na edukativno putovanje kako bi osnažili svoje klasično obrazovanje. Mladi putnici u pratnji mentora provodili su vrijeme putujući kroz Francusku, Italiju, Njemačku, Švicarsku i Nizozemsku, često posjećujući mjesta povezana s antičkom kulturom. Gradovi Italije smatrali su se dijelom velike nagrade koju bi Grand turisti dobivali prelaskom preko Alpa.⁸ Važnu ulogu u kulturnom turizmu 18. i 19. stoljeća odigrala je i pojava prvih muzeja, što je označavalo fizičku manifestaciju građanske ideje da kultura bude pohranjena na jednom mjestu. Muzeji nisu bili jedini znakovi napretka, što se očituje u činjenici da su turisti 19. stoljeća u Parizu posjećivali tvornice i kanalizacijske odvođe koji su im trebali uliti nadu u napredak.

Do Prvog svjetskog rata situacija vezana uz putovanja nije se previše mijenjala, no međuratno razdoblje obilježeno je putovanjima unutar svoje zemlje zbog socijalnih promjena vezanih uz plaćeni godišnji odmor. Druga polovica dvadesetog stoljeća donosi velike promjene u društvu, poslijeratne europske zemlje počinju iznova graditi svoja gospodarstva, prava radnika i uopće društvene prilike postaju u mnogočemu bolje. Upravo u to vrijeme razvija se masovni turizam koji je mnogim zemljama osiguravao veliki udio u ekonomskoj bilanci zemlje.

Masovni turizam obećavao je prilično lak način poboljšanja ekonomske situacije i rješavanje problema nezaposlenosti. Ipak tako golemo povećanje aktivnosti u područjima koja su dotad bila relativno izolirana ozbiljno je zaprijetilo kulturama i tradicijama naroda koji žive u tim nanovo otkrivenim turističkim mekama.⁹ Kako se masovni turizam dalje razvijao, kroz taj proces postao je prijatnija resursima u određenoj destinaciji zbog kojih je destinacija i postala popularna. Do kraja 70 – ih godina 20. stoljeća turizam je postao globalna industrija prepoznata od strane vlada kao snažni ekonomski kotač koji generira veliki postotak zapošljavanja, dok su u isto vrijeme vlade izrazile zabrinutost zbog negativnog utjecaja masovnog turizma na kulturu i okoliš.

⁸ Richards G., *Cultural tourism in Europe*, ATLAS 2005. str. 11.

⁹ Jelinčić D.A., *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia 2008., str. 18.

Motivi putnika masovnog turizma bitno su se razlikovali od motiva ranijih putnika koji su bili uglavnom visoko obrazovani, s velikim interesom za kulturu i povijest određenog kraja kroz kojeg su putovali, dok su masovni turisti bili zadovoljni odmorom i promjenom lokacije. Ponukani negativnim utjecajem masovnog turizma na kulturu i okoliš, povećanjem slobodnog vremena i slobodnih sredstava, jačanjem svijesti o očuvanju okoliša, s novim, selektivnijim potrebama, javljaju se postmoderni turisti. Kako se mijenjala potražnja za različitim oblicima zadovoljenja turističkih potreba, tako je i tržište postajalo sve segmentiranije, specijalizirajući se na posebne oblike turizma kao što su seoski, kongresni, zdravstveni, avanturistički, sportski i kulturni turizam. Bez obzira na to o kojem se obliku specijaliziranog turizma radi, postmoderni turisti kreću na put s vizijom, imaju razrađen plan, informirani su o ponudi destinacije, imaju posebne interese te aktivno sudjeluju u razvijanju odnosa s lokalnom zajednicom.

Pojavom novih turističkih potreba i tržište se je moralo prilagoditi, pogotovo ako govorimo o kulturnom turizmu, čija je kulturna ponuda zauzela čvrsto mjesto na tržištu što se vidi u obnavljanju postojećih i otvaranju novih, kreativnih muzeja diljem Europe. Ponuda u kulturi doživljava procvat te nije više isključivo rezervirana za elitne pojedince, postaje dostupna svima. Osim muzeja, kulturni turisti žele posjetiti i doživjeti i druge atrakcije poput arheoloških lokaliteta, poznatih građevina, gradova, umjetničkih galerija, drame, plesa, festivala, vjerskih hodočašća, tradicijskih kultura i raznih drugih manifestacija kulture te sudjelovati u autentičnim kulturnim procesima. Autentičnost kulture definira se kao prezentacija prošlosti uz uporabu materijalne i nematerijalne kulturno – povijesne baštine. Jedan od motiva za putovanje kulturnih turista je iskustvo autentičnosti, no u praksi se često javlja primjer interpretacije baštine u vidu manifestacija ili sličnih događaja. Budući da društvo nije statično, već se razvija i mijenja, ne možemo ni od koje zajednice očekivati potpunu autentičnost u načinu života.¹⁰

Promjene u turističkoj ponudi možemo primijetiti i kod turoperatora koji svoje paket aranžmane sve više individualiziraju kroz *taylor – made* aranžmane koji su prilagođeni

¹⁰ Jelinčić D.A., *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia 2008., str. 66.

specijalnim željama gostiju i kraća putovanja, tzv. *city breaks* koji se pretežno zasnivaju na kulturnim resursima. Trendovi u turizmu i kulturi se svakodnevno mijenjaju, a prema istraživanjima javlja se porast broja starijih turista, koji imaju slobodno vrijeme i slobodna sredstva, te su u pravilu najbolji potrošači kulture.

1.2. Kriteriji, važnost i izazovi Europskih kulturnih ruta

Vijeće Europe davno je prepoznalo važnost razvoja tematskih kulturnih ruta na području Europe zbog velike kulturne raznolikosti na relativno malom području, koje pravilnom valorizacijom, formiranjem i upravljanjem pružaju priliku za novi gospodarski razvitak. Razvoj tematskih kulturnih ruta ima za cilj povezati baštinu jedne ili više autohtonih sredina, otvarajući mogućnost punog iskustva baštine i autentičnosti te sveobuhvatnog doživljaja različitih aspekata kulture područja (destinacija).¹¹ Usmjeravanjem turističke potražnje prema područjima na kojima turizam nije dovoljno razvijen, pravilnom prezentacijom kulturno – povijesne baštine, stvaraju se preduvjeti za nove turističke razmjene kojima se potiče gospodarski rast.

Osim gospodarskog rasta kao važnog elementa razvoja kulturnih ruta, treba spomenuti i pedagoški element kao jednu od najvažnijih funkcija koje Vijeće Europe stavlja u prvi plan. Naime, cilj svake kulturne rute je zaintrigirati mlade Europljane različitim edukativnim sadržajima koji dolaze iz različitih kultura i podneblja, poticati ih na razmjenu studenata, seminare, ljetne i zimske škole gdje bi se radilo na važnim temama poput identiteta i povijesti europskih naroda.

Za uspješnost kulturne rute valja pomno odabrati temu koja mora biti izravno povezana s kulturnim sadržajem, koja je jedinstvena i neponovljiva, koja na prvu mora zainteresirati potencijalnog kulturnog turistu, a koja slijedi kriterije Vijeća Europe. Kulturna ruta mora biti definirana materijalnim, nematerijalnim i strukturalnim sadržajima koji se upotpunjuju različitim aktivnostima poput degustacija vina, maslinovog ulja,

¹¹ Androić M., Horjan G., Klarić V., Nevidal R., *Upravljanje turističkim posjetima na tematskim kulturnim rutama*, Ministarstvo turizma RH, Zagreb, 2012., str. 8.

jahanju, i sl.). Ruta može biti linearno povezana u cjelinu, u formi pojasa, mreže ili klastera, ali ne mora biti nužno geografski povezana na tlu, već kontinuitet dobiva jedinstvenom temom. Kulturne rute Vijeća Europe mogu obuhvaćati šire teritorijalno područje koje se može protezati od lokalne, nacionalne, međunarodne, europske i šire kontinentalne razine, ako postoji potreba da se ruta proširi i izvan granica zemalja članica Vijeća Europe. U slučaju povijesnih ruta kao što je Santiago de Compostela ili Via Regia, elementi koji čine strukturu rute čine i samu rutu, dok su u slučaju rute Povijesni gradovi terme, znamenitosti koje su dio te rute razbacane diljem Europe, u pravilu bez fizičke poveznice.¹²

Kriteriji koje projekti kulturnih ruta moraju zadovoljavati su strogi i precizni, a primjenjuju se neovisno o veličini rute, te prolaze kroz strogu evaluaciju i izbor. Ocjenjuje se naziv, prostor obuhvata, teme i podteme, zatim kulturna i tematska specifičnost i jedinstvenost, uključene zemlje EU, razvoj proizvoda, uvjeti prijema koji uključuju oznake, interpretaciju, info punktove, otvorenost, vodiče, ugostiteljske usluge. Važan kriterij za odabir projekta je tehnički menadžment kao što je vlasništvo, administracija, IT oprema, zatim marketing, osnaživanje i razvoj teme.

Definiranje teme kulturnih ruta mora ispoštovati sljedeće kriterije:

- tema mora predstavljati europske vrijednosti zajedničke za više zemalja u Europi
- na istraživanju i razvoju teme moraju surađivati multidisciplinarni stručnjaci iz različitih regija Europe koji provode aktivnosti na bazi konsenzusa
- tema mora ilustrirati europsku povijest i baštinu i pridonositi interpretaciji raznolikosti današnje Europe
- tema mora promicati kulturne i edukativne razmjene mladih i biti u skladu s idejama Vijeća Europe
- tema mora dozvoljavati razvoj inicijative inovativnih projekata, na području kulturnog turizma i održivog razvoja kulture
- tema mora biti na raspolaganju kao turistički proizvod agencijama i turoperatorima, ciljanim skupinama i školskim grupama.

¹² Vijeće Europe, *Cultural Routes Management – from theory to practice*, Council of Europe, 2015., str. 36.

Sadržaji na ruti moraju biti otvoreni i prilagođeni posjetiteljima fizički i interpretativno. O uvjetima prijema gosta te ukupnim dostupnim uslugama, administrativnom i pravnom vođenju rute trebalo bi brinuti upravljačko tijelo rute, odgovorno za tehnički menadžment. Na razini Europe ne postoji jedinstveni model takve organizacije koja bi upravljala pojedinim rutama. Postoji samo popis kriterija, koje upravljačko tijelo, bilo da se radi o udrugama, tvrtkama ili agencijama treba zadovoljiti upravljajući sadržajima rute. Upravljačko tijelo dužno je baviti se i istraživanjem i obradom tržišta, ugovornim odnosima s dobavljačima, partnerima i turističkim agencijama i turoperatorima, ali jednako tako i s razvojem ponude i motivacije, osnaživanjem teme, tj. suradnjom s multidisciplinarnim znanstvenim istraživačkim tijelom, odgovornim za razvoj teme i kvalitetnu interpretacijsku podlogu.¹³

Iako je jedna od glavnih zadaća Vijeća Europe očuvanje kulturne raznolikosti, ta zadaća u isto vrijeme predstavlja i glavni izazov, jer sa svakim proširenjem Europske Unije, ona postaje sve raznovrsnija mreža jedinstvenih identiteta. Prema demografskoj slici u Europskoj uniji živi preko 508 milijuna stanovnika u 28 zemalja članica, uključujući i Hrvatsku koja je postala članica 1. srpnja 2013. g. Povećanje broja stanovnika Europe rezultat je kombinacije prirodnog rasta, (svake godine više se ljudi rodi nego što umre) i neto migracije (više se ljudi nastani u Europskoj uniji nego što je napusti). Istovremeno europsko stanovništvo stari jer se životni vijek produljuje, a rađa se sve manje djece.¹⁴ Institucije Europske unije koriste 23 službena jezika, a osim njih postoji još 150 regionalnih i manjinskih jezika. Značenje regionalnih i manjinskih jezika definirano je u Europskoj povelji o regionalnim i manjinskim jezicima čiji članak 7 kaže da je jedan od ciljeva Povelje priznanje regionalnog ili manjinskog jezika kao izraza kulturnog bogatstva.¹⁵ Kulturnu raznolikost Europske unije čine i različite svjetske religije, pa je tako osim kršćanstva kao „stare“ religije na području Europe, zastupljena islamska religija s 13 milijuna stanovnika, te židovstvo s oko milijun stanovnika. Svi ovi podatci nam pokazuju koliko je Europska unija složena struktura različitih identiteta, koji

¹³ Ibid, str. 8.

¹⁴ www.europa.eu (preuzeto 29.11.2016)

¹⁵ Jelinčić D.A., Gulišija D., Bekić J., *Kultura, turizam, interkulturalizam*, Meandarmedia, Zagreb 2010., str. 112.

koegzistiraju na ovom području sa svojim nacionalnim, socijalnim, ekonomskim, političkim i kulturnim raznolikostima.

Nestanak pojedinih identiteta odnosno kultura doveo bi do uniformiranosti i gubitka raznolikosti. Iako je teško povjerovati da bi globalizacija, intenzivne migracije i reaffirmacija nacionalnih manjina mogle dovesti do potpunoga gubitka identiteta, to su ipak suvremeni problemi koji se ne mogu i ne smiju zanemariti.¹⁶ Izazovi kulturne politike Europske unije donose mnoštvo pitanja u vezi skladnog suživota, uključenosti pripadnika manjina, povezanosti različitih kultura. Poticanje kulturne raznolikosti je svakako ohrabrujuće i aktivnosti koje potiču skladan suživot, integraciju, društvo bez diskriminacije, povezanost i razmjenu između različitih su ne samo poželjne, već i nužne. Aktivnosti koje se provode moraju promicati jedinstvo, interkulturalnost i dijalog, kako bi se što više smanjila crta razgraničenja između različitih kultura Europske unije. Neke od aktivnosti kulturne politike su edukacija, suradnja veleposlanstava zemalja članica i turizam. Pod obrazovanjem smatra se poticanje učenja stranih jezika, učenje o povijesnim i političkim prilikama te edukacija o svjetskim religijama čime se smanjuju praznine i potiče prihvaćanje drugog i drugačijeg. Zadaća veleposlanstava zemalja članica je promicanje i jačanje svijesti o dijalogu između kulturnih institucija različitih zemalja, čime se opet educira, ali i potiče demokracija i poštivanje ljudskih prava.

Trendovi u turizmu pokazuju da je kulturni turizam ključni faktor za održivi razvoj i interkulturalni dijalog. Možemo zaključiti da čovjek, individualac, kulturist, svakim novim putovanjem stječe iskustvo destinacije u koju putuje, upoznaje njene stanovnike, hranu, piće, umjetnost, arhitekturu, običaje i druge elemente koji su različiti od onih koje svakodnevno „konzumira“. Tako čovjek povećava svjesnost o drugome, ali i potiče promišljanje o svom identitetu.

¹⁶ Ibid, str. 113.

1.3. Upravljanje i financiranje kulturnih ruta

Pojedine regije u Europi koje tradicionalno privlače veliki broj turista zbog atraktivnosti koje posjeduju postaju svakim danom sve više napučene, a u isto vrijeme postoje neiskorišteni resursi koji sami po sebi ne mogu privući dovoljan broj posjetitelja. Pravilnim osmišljavanjem i formiranjem kulturnih ruta stvaraju se novi potencijali koji preusmjeravaju naglasak s europskih mega-atrakcija na manje poznate kulturne krajolike.

Prilikom izrade studije Europskog vijeća 2011.g. o utjecaju kulturnih ruta pojavila se potreba poboljšanja mrežnog upravljanja, povećanja kooperacije između kulturnih ruta, te bolja međunarodna povezanost ljudi koji sudjeluju na formiranju kulturnih ruta. Kao koncept, mrežno upravljanje predstavlja strukturu koja definira ulogu autonomnih partnera u mreži u implementaciji strategije i aktivnosti. Mrežno upravljanje također osigurava priljev novih znanja i stalnu razmjenu informacija kako bi sudionici bili motivirani usvojiti zajedničke aktivnosti i strategije, te težiti inovaciji i boljim načinima rada. Kulturne rute Vijeća Europe predstavljaju produkt interakcije svojih članova, kao i jasnu mrežnu strukturu koja osigurava održivi razvoj.

Razlikujemo četiri glavne prednosti mrežnog upravljanja:

- specijalizacija
- inovacija
- fleksibilnost i brzina
- poboljšani rezultati.¹⁷

Mrežno upravljanje je samo po sebi specijalizirano, te dopušta određenu razinu slobode, pogotovo kada se u procesu javlja potreba za stručnjacima u određenom području. Broj individualnih suradnika koji rade na određenoj temi, doprinoseći svojim znanjima i vještinama je mnogo veći od formalnog sustava organizacije. Takav pristup

¹⁷ Vijeće Europe, *Cultural Routes Management – from theory to practice*, Council of Europe, 2015., str. 108.

omogućuje širenje znanja, iskustava i informacija između suradnika, potiče inovaciju što nije slučaj u formalnim hijerarhijskim sustavima. Mreža funkcionira brzo i fleksibilno jer se mrežne grupe mogu formirati vrlo brzo ovisno o specijalnostima koje su potrebne, ali u isto vrijeme se njeni članovi mogu mijenjati, što govori o prilagodbi kompozicije mrežne grupe. Takvo upravljanje unutar Vijeća Europe pridonosi efikasnijem formiranju novih kulturnih ruta.

Kad je ruta formirana, potrebno je pristupiti njenom daljnjem razvoju, odnosno potrebno je kulturnoj ruti udahnuti život. Već je spomenuto da u Europi ne postoji jedinstven model organizacije koja bi upravljala kulturnim rutama, osim kriterija koje treba ispoštovati prilikom upravljanja, tako da su sljedeći koraci odgovornost država ili regija kojima ruta prolazi. Radna dinamika mreže ruta pokušava organizacijama izaći u susret tako da im pomaže u identificiranju potencijalnih partnera za daljnji razvoj ruta.

U trenutku kada postoji jasno definirana, znanstveno utemeljena tema rute, može se početi razmišljati o njenom praktičnom razvoju. Razvoj rute traži sustavni pristup utemeljen na određenom teritorijalnom obuhvatu unutar kojeg skladno djeluje niz partnera okupljenih oko ključnih atrakcija.¹⁸

Premda kulturne rute uglavnom imaju decentraliziran način upravljanja, funkcioniranje zahtijeva središnji ured kao mjesto identifikacije, ali i administracije koja bi služila koordinaciji, širenju informacija, organizaciju sastanaka i sl. Održivost takvog upravljanja, odnosno financiranje moguće je osigurati prikupljanjem sredstava kao što su članarine, naplata ulaznica, putem sponzora i donacija, podrškom prijatelja rute i drugim financijskim prihodima. Od prve kulturne rute prošlo trideset godina, tako da je Vijeće Europe imalo dovoljno vremena pronaći najbolji model upravljanja kako bi kulturne rute bile još uspješnije, kako bi se diferencirale i postigle na kraju željeni rezultat, a to je revitalizacija turistički manje razvijenih područja.

¹⁸ Androić M., Horjan G., Klarić V., Nevidal R., *Upravljanje turističkim posjetima na tematskim kulturnim rutama*, Ministarstvo turizma RH, Zagreb, 2012., str. 108.

2. CAMINO DE SANTIAGO

Santiago de Compostela proglašen je prvim europskim kulturnim itinerarom od strane Vijeća Europe 1987. godine. Početak rute nalazi se na francusko – španjolskoj granici, koja dalje vodi sjeverom Španjolske kojom se hodočasnici služe da bi stigli do odredišta, Santiaga de Compostela. Veliki povijesni interes predstavlja oko 1800 građevina koje se nalaze na ruti, što vjerskih, što sekularnih. Ruta je igrala temeljnu ulogu tijekom srednjeg vijeka u poticanju kulturnih razmjena između Iberijskog poluotoka i ostatka Europe. Ostaje kao svjedočanstvo snage kršćanske vjere među ljudima svih društvenih slojeva iz raznih krajeva Europe.¹⁹

2.1. Povijesni razvoj puta svetog Jakova

Iako nema povijesnih dokaza koji govore o tome da je sveti Jakov zaista došao propovijedati u Španjolsku i širiti kršćanstvo za svoga života, svjedočanstva tijekom stoljeća govore tomu u prilog. Čini se da su sveti Jakov i njegovi sljedbenici znali o važnosti Finisterre, najvažnijem druidskom mjestu rituala i inicijacije koje je bilo važno ranim kršćanima kako bi na tim poganskim mjestima ostavili svoj trag.

Nakon svog misionarskog puta u Španjolskoj, vraća se u Palestinu oko 40. g. A.D. gdje postaje zatvorenik Heroda koji ga muči do smrti. Međutim, tu nije kraj svetog Jakova, naprotiv tu započinje njegova priča koja traje i dan danas. Tijelo mučenika svetog Jakova su tada njegovi sljedbenici sačuvali u velikom mramornom sarkofagu, dok ga more nije odnijelo sve do obale Španjolske. Tada je Španjolska bila dio rimske provincije Iria Flavia. Smatra se da je tijelo svetog Jakova apostola tada pokopano u šumi na tajnom mjestu. Prema legendi, njegovo je tijelo tijekom plovidbe u Iberiju za vrijeme oluje progutao ocean, no ono se nakon nekog vremena potpuno neoštećeno pojavilo na obali; gdje su ga prekrivale njegove školjke.²⁰ Priča o svetom Jakovu

¹⁹ <http://whc.unesco.org/en/list/669> , (preuzeto 12.12.2016)

²⁰ Cerović Z., Zanketić P., *Menadžment hodočašća i vjerskih događaja*, Fakultet za menadžment u turizmu u ugostiteljstvu Opatija, 2014. str. 146.

iskrsnula je ponovo kada je pastir Pelayo, privučen prema polju neobično jakim svjetlom ili zvijezdom koja mu je otkrila sarkofag apostola, što je kasnije potvrdio i biskup Thedomirus. Tako imamo polje (*compos*) zvijezda (*stella*) svetog Jakova ili Sant Iago, čime dobijemo Santiago de Compostela, premda se većina teoretičara slaže da je riječ verzija latinske riječi za sahranu, *compositum*, ili drugim riječima, groblje.²¹

Uskrsnuće svetog Jakova dogodilo se u savršenom trenutku kako bi pojačalo i motiviralo udarne snage pokreta španjolskih rekonkvista, koji su imali za cilj ponovno osvajanje Pirinejskog poluotoka od prevlasti Maura i islamske religije u zapadnoj Europi. Jedan od prvih hodočasnika bio je francuski biskup iz Le Puya koji je došao u Compostelu 951. godine, a zabilježeni su posjeti važnih crkvenih dužnosnika kasnije tijekom istog stoljeća. Još od antičkih vremena, putovanja do mjesta koja asociraju na misteriozne i nadnaravne moći bila su privlačna i grupama i pojedincima. Međutim, hodočašće većeg broja ljudi postalo je društveni fenomen s razvojem velikih svjetskih religija, uključujući kršćanstvo, židovstvo, budizam i islam. Ove velike religije institucionalizirale su hodočašća na lokacije gdje su sveti tekstovi potvrđivali postojanje vjerskih događaja. Na tim su lokalitetima sagrađena svetišta, razvijali su se razni rituali koji su obećavali duhovnu obnovu i fizičke koristi poput ozdravljenja za one koji su napravili taj često težak put.²²

Smatra se da su hodočasnici iz Engleske, Irske, sjeverne Njemačke i Skandinavije vjerojatno dolazili s brodovima na obale Galicije, obično u luku gradića A Coruna. Prilikom jednog putovanja iz 1456. godine, osamdeset i četiri broda je stiglo u luku, od čega su trideset i dva broda prevozila engleske hodočasnike. Francuski su hodočasnici također birali morske rute, preko atlantskih obala, no veliku važnost za razvoj današnjeg puta zauzimaju četiri najvažnije kopnene rute prema *Liber Sancti Jacobi* koji se smatra draguljem srednjovjekovne bibliografije. *Liber Sancti Jacobi* ili još nazvan *Codex Calixtus*, prema papi Calixtus II, jedan je od najvažnijih izvora za povjesničare, geografe, muzikologe, sociologe, etnologe, povjesničare umjetnosti i lingviste, a datira u

²¹ Ashley K., Deegan M., *Being a pilgrim*, Lund Humphries 2009. str. 12.

²² Brierley J., *The Way of Saint James*, Camino guides, 2013., str. 32.

drugu polovicu 12. stoljeća.²³ Iz naših su krajeva također hodočasnici odlazili u Santiago, kao jedno od tri najveća sveta mjesta, odnosno velika hodočašća.

Slika 1. Četiri najvažnije kopnene rute u srednjem vijeku

Izvor: www.ancient-origins.net

U to vrijeme rute iz Francuske su kretale iz četiri glavna središta, Parisa ili Via Turonensis, Vezelay ili Via Lemovicensis, Le Puy ili Via Podiensis i Arles ili Via Tolosana, a kad bi hodočasnici prešli planinski lanac Pirineje koji danas predstavlja prirodnu granicu između Francuske i Španjolske, nastavili bi put jednom rutom prema Santiagu.

Hodočašća su u to vrijeme označavala određen društveni status, posebno kod plemstva koje je odlazeći na hodočašća u Rim, Jeruzalem ili Santiago željelo popraviti svoj društveni ugled. Naravno, ovisno o društvenom statusu razlikovao se i način putovanja, tako je plemstvo jahalo na konjima, puk je koristio mazge, dok je siromašan narod išao pješke. Tako je primjerice bogato plemstvo moglo unajmiti nekoga da umjesto njih ode na hodočašće, odnosno da ih zastupa u davanju milodara i molitvi svetom Jakovu za

²³ <http://www.omifacsimiles.com/brochures/calix2.html> (preuzeto 12.12..2016)

zdravlje. Opunomoćenik je imao zadatak da donese potvrdu od rizničara koji svjedoči o predanoj donaciji u ime određene osobe. Prije odlaska na putovanje bilo je potrebno ishoditi dokument koji je svjedočio o autentičnosti hodočašća u slučaju iznenadnih problema na putu, ali i napraviti neke pripreme poput pisanja oporuke i vraćanja svih dugova. Osim takvih zamolbenih hodočašća postojala su i pokornička hodočašća, gdje je hodočasnik odlazio samoinicijativno, određivši prema svojoj savjesti da je počinio djelo koje se bitno kosi s kršćanskim moralom i etikom – bilo prema naputku zajednice, odnosno njenih rukovodećih političkih, crkvenih ili administrativnih tijela koje su kao vid kazne odredile ovakav oblik pokore.²⁴

Put svetog Jakova igrao je značajnu ulogu u razmjeni kulturnih postignuća između Iberijskog poluotoka i ostatka Europe, posebno tijekom srednjeg vijeka, ali i u sljedećim stoljećima. Bogatstvo kulturnog nasljeđa koje je izronilo zbog Camina je ogromno, posebice stoga što ga povezujemo s rođenjem romaničke arhitekture, ali i izvanrednim primjerima gotike, renesanse i baroka. Različite sekcije Camina sa svojim lokalitetima i građevinama očuvale su se u dosta dobrom stanju zbog kontinuiranog korištenja. Opadanjem broja hodočasnika tijekom 18. i 19. stoljeća zbog djelovanja reformacijskih ideja i ratova u Europi, paralelno je opadalo i stanje očuvanosti građevina, do konačnog prepoznavanja povijesne važnosti u 20. stoljeću koje je dovelo do obnavljanja Camina i njegove legalne zaštite kao povijesno – umjetničkog kompleksa 1962. godine. Otada, uložen je veliki trud da se poboljša i zaštiti lokalitet zajedno na svim razinama kao živuću kulturnu rutu iznimnog povijesnog značaja.²⁵ Usporednim razvojem rute tijekom 20. stoljeća i povećanjem broja hodočasnika omogućen je napredak u razvoju posebice manjih mjesta i sela koja se nalaze na putu, čime se spriječilo propadanje manjih zajednica te se lokalnim stanovnicima pružila šansa da prenamjene i valoriziraju svoje objekte za potrebe hodočasnika.

Ruta svetog Jakova valorizirana je 1987. godine kada je proglašena “Europskom kulturnom rutom” od strane Vijeća Europe i postala dio velike obitelji UNESCO – a. Put

²⁴ Ladić Z., *O hrvatskim hodočašćima ad loca sacra u srednjem vijeku*, str.8.

²⁵ <http://whc.unesco.org/en/list/669> (preuzeto 12.12.2016)

je još više populariziran hodočašćem poznatog pisca Paula Coelha koji je 1986. godine prošao put kroz sjevernu Španjolsku i napisao knjigu. U ikonografiji, sveti Jakov prikazan je kao putnik sa štapom, tikvicom za vodu, ponekad i mačem što simbolizira hodočasnike i njegovu smrt. Naravno, najpoznatiji znak svetog Jakova je školjka koja je danas znak modernih hodočasnika, a svjedoči o prevladanom hodočasničkom putu. Tu je školjku i papa Benedikt XVI. stavio u svoj grob, kao znak da je naš život jedno veliko hodočašće prema nebeskoj domovini.²⁶ Danas, Ruta svetog Jakova živi i dalje kao jedan od glavnih svjedoka snage i utjecaja vjere među ljudima različitih društvenih slojeva u srednjovjekovnoj Europi i kasnije.

2.3. Motivi hodočašća

Hodočašća kao jedan od praktičnih izričaja pobožnosti kršćanskih vjernika imaju dugu tradiciju i sežu u prva stoljeća kršćanstva, pri čemu je njihov razvoj usko vezan uz kreiranje, a zatim i štovanje kulta svetaca te njihovih relikvija, odnosno moći.²⁷ Kao jedan od vjerskih i kulturnih fenomena društva, hodočašće je jedan od važnih elemenata svake svjetske religije, budizma, hinduizma, islama, judaizma i kršćanstva. Najčešće se definira kao putovanje koje je rezultat vjerskih pobuda, fizički na određeno sveto mjesto, a duhovno prema svojem unutarnjem razumijevanju. Korijene današnjeg modernog turizma, iako se smatra novim fenomenom, možemo potražiti u prvim hodočašćima.

Danas se često raspravlja o pojmovima hodočašća i turizma, odnosno njihovoj vezi, sličnostima i različitostima. Gledano iz perspektive vjerskih organizacija, hodočasnici se ne smatraju turistima jer oni putuju iz vjerskih razloga, dok turisti putuju iz sekularnih razloga kao što je zadovoljstvo ili znatiželja, što bi značilo da hodočasnici nisu turisti. Turizam kao industrija ima drukčije stajalište koje smatra da su hodočasnici turisti i treba se tako i odnositi prema njima, naglašavajući važnost ekonomskog razvoja poput

²⁶ Cerović Z., Zanketić P., *Menadžment hodočašća i vjerskih događaja*, Fakultet za menadžment u turizmu u ugostiteljstvu Opatija, 2014., str. 146.

²⁷ Ladić Z., *O hrvatskim hodočašćima ad loca sacra u srednjem vijeku*, str.2.

hotela, restorana, vjerskih centara i slične potrebne infrastrukture.²⁸ Pojam koji je usko vezan za zadanu temu je vjerski turizam, koji je prema nekim teoretičarima poput Santosa, na pola puta između hodočašća i turizma. Prema uobičajenoj podjeli jedna od podvrsta vjerskog turizma je hodočašće, što bi značilo da uključuje i druge aktivnosti koje nisu isključivo vjerske. Možemo reći da se pojam *svetog* obično veže uz hodočašće, dok se uz turizam veže pojam *sekularnog*, iako u praksi hodočasnik – turist na svom putovanju kombinira ponudu. Hodočasnici na svom putovanju, često i bez da su toga svjesni, koriste sekularne aktivnosti tijekom svog hodočašća, poput ugostiteljskih usluga i sl., i obrnuto turisti posjećuju katedrale, svetišta, odnosno mjesta koja su sveta.

U novije vrijeme pojačao se interes za hodočašća, kako teoretičarima zainteresiranim za istraživanje pojava u turizmu, tako i modernim hodočasnicima, što se vidi u tablici u sljedećem poglavlju. Hodočašće je kroz povijest budilo interes za pisanje i dokumentiranje paralelno s prakticiranjem istog. Stare paradigme su zasnovane na pretpostavkama da su religiozni elementi srž putovanja, no u novije vrijeme se razlika između turizma, hodočašća ili sekularnog hodočašća bitno smanjuje. Motivi turističkih kretanja, bilo na hodočašću ili u nekom drugom turističkom kretanju, pokazuju sličnosti zato što npr. turistička destinacija zadovoljava potrebe i želje turista, dok u određenom svetištu hodočasnik zadovoljava duhovne i vjerske potrebe.

Prema brojkama na primjeru hodočašća u Santiago de Compostela, glavni motivi putovanja su duhovni i kulturni s udjelom od preko 50 %, slijedi vjerski motiv sa sigurnih 40 %, i ostali motivi koji nisu navedeni, ali prema pretpostavkama oni mogu biti rekreacijski, avanturistički, eksperimentalni, edukativni. U taj najmanji postotak spada i još jedan motiv koji se brojkama ne može mjeriti s ostalim motivima, ali ga je vrijedno spomenuti, a to je edukativno – terapijski motiv. Naime, u Francuskoj već godinama postoji organizacija koja se zove Seuil, u prijevodu *prag, početak* koja ima za cilj pomoći

²⁸ Collins-Kreiner N., *The geography of pilgrimage and tourism: Transformations and implications for applied geography*, Applied Geography, 2009., str. 4.

mladim ljudima, uglavnom adolescentima koji su zbog neadekvatnog odgoja postali socijalni problem.

Projekt funkcionira tako da se mlada osoba u pratnji profesionalne odrasle osobe povede na putovanje koje traje tri mjeseca, na kojem se prijeđe 1800 km. Tijekom tog putovanja mlada osoba je daleko od obitelji na tromjesečnom putovanju gdje na dnevnoj bazi uči razvijati samostalnost, preuzeti odgovornost za svoje postupke kroz konkretne aktivnosti. Tromjesečno putovanje znači put u drugu/druge zemlje, susretanje s različitom kulturom, upoznavanje s novim ljudima koji njeguju različite poglede na život, različit standard i način života, što znači razmjenu novih doživljaja i smjernica za mladu osobu. Mlada osoba koja uspije propješačiti 1800 km, već samom tom činjenicom svjedoči o svom velikom dostignuću, snažnom atletskom ispunjenju, pobjedi samog sebe i šansi za drukčiji početak u životu.

Korijen samog projekta možemo potražiti u tradicionalnim društvima poput američkih Indijanaca, gdje su adolescenti morali proći svojevrsnu inicijaciju kako bi prešli u odrasli svijet koja je obuhvaćala odlazak iz plemena i preživljavanje u osami na nekoliko mjeseci. Pri povratku u pleme, mlada osoba dobivala bi zasluge ratnika. Osnovu ideje iskoristili su edukatori iz Nizozemske i Belgije te ponudili mladim ljudima avanturu koja je zaživjela nakon nekoliko pokušaja.²⁹ Organizacija Seuil uvela je ovu metodu u Francuskoj, prvi put 2000. godine kada je organizacija bila isključivo volonterska, do 2008. godine kada je postala profesionalna.

Motivacija socijalnih radnika, želja da pomognu mladim ljudima koji priželjkuju bolju budućnost, no sami ne znaju kako da je ostvare, učinila je projekt hvalevrijednim. Odlazak adolescenta izvan svojih uobičajenih okvira, u kojima uglavnom vlada inercija i slaba motivacija u potpuno stranu geografsku, lingvističku, socijalnu i kulturološku okolinu sigurno će na početku izazvati otpor i negodovanje, no već nakon kratkog vremena potaknut će ga na razmišljanje. Mnogi se odlučuju na već poznate kulturne rute u Francuskoj, no mnogi kreću na put do Santiaga de Compostele, gdje osim što

²⁹ <http://assoseuil.org/association/l-histoire/> (preuzeto 12.12.2016)

izgrađuju sebe kao ličnost, od edukatora dobivaju informacije o kulturno – povijesnoj baštini kraja kroz kojeg prolaze. Nakon prvih žuljeva kilometri se redaju bez većih problema i užitek postaje sve veći.

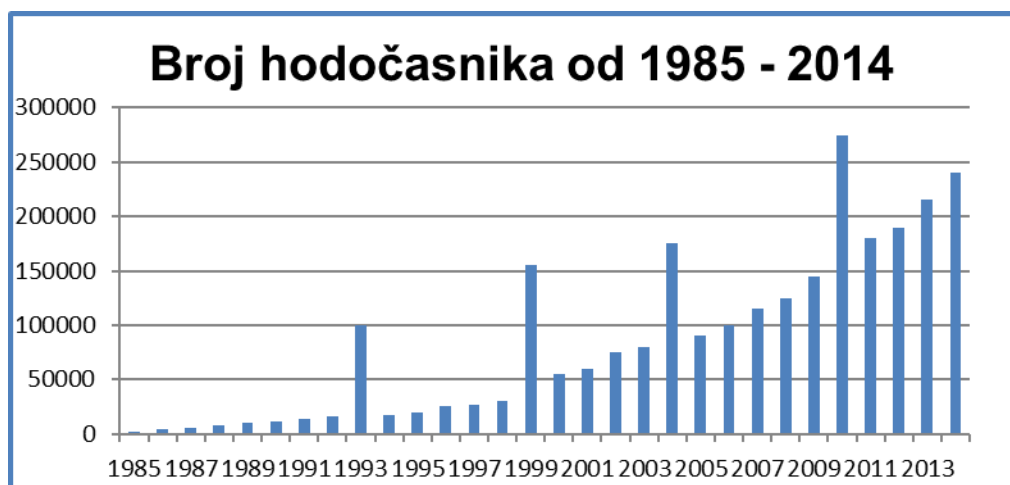
Iako bitno drugačije od „običnog“ hodočašća, možemo ipak usporediti hodočasnika s adolescentom; oboje od svog putovanja dobivaju duhovno iskustvo koje ih u većoj ili manjoj mjeri mijenja, ili im mijenja pogled na život što je u slučaju adolescenta i željeni rezultat.

2.3.1. Broj hodočasnika

Statistički podatci uzeti su pretežno iz baze podataka glavnog ureda hodočasnika u Santiagu, gdje na kraju puta hodočasnici dolaze po Compostelanu, potvrdu o završenom hodočašću, iz čega proizlazi da je stvaran broj hodočasnika u pravilu veći jer se ne zna sa sigurnošću da su svi pribavili Compostelanu. Tijekom 2012. godine u uredu za hodočasnike u Santiago de Compostela prijavljeno je ukupno 192.488 hodočasnika. Najčešći način ili sredstvo kojim hodočasnici prelaze put svetog Jakova je pješke, čak 85 % ljudi, dok bicikl zauzima drugo mjesto s 14 %. Manji broj ljudi odlučuje se za konja ili magarca koji im pomaže u nošenju stvari, sveukupno 281 osoba, te dvadeset i dvije izuzetne osobe koje su napravile put u invalidskim kolicima. Motivi za hodočašće su različiti, no najčešće se navode duhovni i kulturni motivi, potom vjerski te ostali motivi.

Osim glavnog ureda u Santiagu postoje i drugi izvori koji se bave statistikom hodočasnika poput sljedeće tablice koja kronološki pokazuje broj hodočasnika od 1985 do 2014. Naime, iz priloženog vidimo kontinuirani rast s iznimkama povećanog broja hodočasnika tijekom svetih godina.

Slika 2. Broj hodočasnika od 1985. – 2014. godine

Izvor: <http://caminoteca.com/en/about-the-camino/statistics/>

2.4. Moje hodočašće

Hodočašće se može gledati s različitih strana, ovisno o osobi, no kao općenitu definiciju možemo reći da je hodočašće kombinacija fizičkog putovanja kroz prostor i mentalnog putovanja prema nekim novim vrijednostima. Većina ljudi koji se odluče otputovati na Camino kreću iz različitih razloga, bilo religijskih, duhovnih, kulturnih ili rekreacijskih. Ideja o mom odlasku na Camino rodila se prilikom razgovora s prijateljem, koji se netom vratio sa spomenutog hodočašća. Tada sam prvi put čula za Camino de Santiago. Ideja o Caminu je strpljivo čekala svoju realizaciju, otprilike šest godina. S vremena na vrijeme, u mislima sam racionalizirala želju za putovanjem i sve sam više sebe vidjela na tom putu. Odluka je donesena, trebalo je samo krenuti.

Ništa nije bilo toliko neobično do onog trenutka kad sam sa svojom preteškom naprtnjačom krenula na rani jutarnji vlak za Saint Jean Pied du Port iz Bayonnea gdje sam prespavala noć ranije. U vagonu nije bilo teško prepoznati ostale hodočasnike, svi su imali sličnu opremu, gojzerice i preteške torbe s pregršt nepotrebnih stvari. Ušla sam u turistički ured gdje sam se prijavila te dobila *credencial*, odnosno svojevrsnu putovnicu koju je bilo potrebno pečatirati svaki dan do kraja putovanja. *Credencial* potvrđuje da je

osoba zaista prešla put i kvalificirala za Compostelanu, diplomu o uspješno obavljenom hodočašću. Stariji par volontera u turističkom uredu pokušavao me odgovoriti od odlaska na put taj dan, (jer je već bilo deset sati ujutro, a hodočasnici obično krenu već u osam), no nisam mogla odoljeti prekrasnom jesenskom danu preko Pirineja. Pirineji predstavljaju prirodnu granicu između Francuske i Španjolske i protežu se 430 km od Atlantskog oceana do Sredozemnog mora. U planinama uvijek postoji opasnost od nagle promjene vremena ali me srećom pratilo lijepo vrijeme i sunčan dan. Na odredištu, u Roncevauxu me dočekaao novi, bogato opremljen i uredan hostel. Različiti nazivi za isto mjesto, naime Francuzi kažu Roncevaux, Španjolci Roncesvalles, a baskijski jezik ima nešto drugačiju formu pa ga oni nazivaju Orreaga. Ronceavaux je početna stanica za hodočasnike koji započinju put u Španjolskoj. Sam hostel je dio kulturno povijesne baštine zbog svoje duge tradicije i veže se za poraz Karla Velikog i smrt Rolanda, junaka jednog od najpoznatijih srednjovjekovnih epova, Pjesme o Rolandu. To je onaj isti Roland, ili na talijanskom Orlando čiji stup možemo naći i u Dubrovniku, podignut kao simbol slobode i prava na slobodnu trgovinu.

Na putu je gotovo nemoguće izgubiti se, cijelo vrijeme postoje putokazi u obliku školjke sv. Jakova ili žutih vidljivih strelica i taman kad se čovjek zapita je li na pravom putu ugleda poznatu strelicu ili školjku negdje na kamenu, stablu ili zidu kuće. Školjka sv. Jakova postala je simbol hodočašća još od vremena srednjovjekovnih hodočasnika koji su na povratku oko vrata počeli nositi probušenu lepezu sv. Jakova ili Jakovljevu kapicu kao znak isposničkog trpljenja i dugog puta.

Što se tehničkih stvari tiče, sve funkcionira na najbolji mogući način, od hostela koji su uglavnom opremljeni svime što jednom hodočasniku treba, znači krevet, tuš i eventualno kuhinja gdje se može nešto pripremiti za večeru ili doručak. U vrijeme kad sam ja putovala, znači krajem listopada i dobrim dijelom studenog, ipak je bilo potrebno svakodnevno napraviti mali plan, jer većina privatnih hostela nije bila više otvorena, pa je stoga izbor bio ograničen. Crkveni i općinski hosteli uglavnom su otvoreni, a ako nisu potrebno je javiti se na policiju koja drži ključ hostela. U svakom pa čak i najmanjem selu otvoren je neki restoran ili konoba koja nudi i posebni jelovnik za hodočasnike, po

nešto nižoj cijeni od uobičajene. Gotovo cijelim putem duljine 800 km mogu se naći fontane s pitkom vodom, a ponekad i vinom, koje služe za okrjepu hodočasnika. Jedan od najvažnijih rituala na Caminu je zaštita svojih stopala, koja zaslužuju posebnu njegu jer ona osjete neravnost svakog kamenčića na putu od 800km.

Kad sada razmišljam o svemu, čini mi se da sam tek nakon tjedan dana putovanja konačno počela istinski uživati. Prvih dana su sva moja razmišljanja bila usredotočena na fizičke nevolje na putu, odnosno na umor zbog velikog napora. Kad je taj dio bio iza mene, počela sam sve više osjećati ljude, prirodu i situacije oko mene. Sada je Camino bio pravo hodočašće koje je u meni razvilo puno dublji osjećaj vrijednosti nego kad sam krenula. Neovisno o vremenskim uvjetima, svaki novi dan na Caminu stvarao je još veću želju za hodanjem. Baš za lošeg vremena, kad ni kabanica ni vodootporne cipele (koje iznenada prestanu biti vodootporne) nisu pomogli, tada su počinjali pravi testovi. Kako sam postajala fizički jača, jačali su i mentalni procesi.

Cijeli Camino po etapama doživjela sam kao jedan život u malom. U jednom životu imamo pregršt svega, lijepog i ružnog, dobrog i lošeg, ugodnog i neugodnog, puno trenutaka za pamćenje, ali i onih koje bismo rado zaboravili. Neki od trenutaka nisu bili ni lijepi ni laki, ali smo ih svejedno prošli i imamo nešto što zovemo iskustvom. Tako i Camino počinje sa spektakularnim Pirinejima, vizurama od kojih čovjeku zastaje dah, predivnom Pamplonom, poznatom po utrci s bikovima San Fermin i najboljem tapasu u Španjolskoj, panoramom planina Navarre, plodnim vinogradima La Rioje, srednjovjekovnim mostovima i crkvama, prelijepim pejzažima koje možemo usporediti s lijepim trenutcima u životu. Nakon Burgosa, poznatog po svom zaštitnom znaku, katedrali Svete Marije, za koju kažu da spada među najljepše i najveće u Španjolskoj, slijedi španjolska visoravan Meseta. Meseta je visoravan koja pokriva više od polovice zemlje, s nadmorskom visinom između 600 do 800 metara. Fizički nimalo zahtjevan dio, ali po meni najteži dio puta zbog dugih prostranstava ničega, ali i pomalo dosadnim krajolikom. Upravo me ovaj dio puta inspirirao da Camino usporedim sa životom. Nakon ravne Mesete, put nas opet vodi u zanimljivu Astorgu, poznati rimski grad nakon kojeg prolazimo kroz planine koje su nekada bile nalazište zlata i srebra. Najviši vrh na

cijelom putu Cruz de Ferro visok je 1505 metara na kojemu hodočasnici ostavljaju kamenčić ili neki drugi znak iz svoje zemlje simbolizirajući ljubav i blaženstvo. Sljedeći vrh O'Cebreiro dio je planinskog lanca Kantabrijskog gorja koje se proteže na otprilike 300 km duž obale Biskajskog zaljeva. Planinski dio nakon psihički naporne Mesete zaista je velika nagrada, iako zahtjeva veću fizičku spremnost. Nakon planina slijedi regija Galicija koja ima svega za ponuditi, od zanimljive gastronomije, pitoreskних sela gdje se stanovništvo uglavnom bavi stočarstvom do famozne galješke kiše, koje gotovo nisam imala prilike iskusiti. Putom kroz Galiciju već se osjeća promjena, zbog većeg broja hodočasnika koji se odlučuju na put samo zadnjih 100 km, koje je potrebno prohodati da bi se dobila Compostelana.

Posljednja dva dana puta do konačnog odredišta za mene su bila dosta naporna, zbog boli koja se pojavila u lijevoj nozi, tako da sam u Santiago de Compostela stigla šepajući. Moj dolazak u Santiago nakon trideset dana putovanja i prehodanih gotovo 800 km nije obilježila nikakva senzacija, što je bilo skoro malo razočaravajuće, no pričajući s drugim hodočasniciima uvidjela sam da je gotovo svima to zajedničko. Put do cilja je pravo iskustvo, trajna vrijednost koju nosimo u srcu i koja je sada dio nas. Čak i prije putovanja u planu sam imala napraviti hodočašće od Saint Jean Pied du Port do Santiaga; tako da nisam nastavila put do Fisterre. Fisterre ili Finisterre put je koji datira prije kršćanstva, kada su prema poganskim običajima ljudi hodali do Atlantskog oceana ili Obale smrti jer su vjerovali da tamo sunce umire i da se tako spajaju svjetovi mrtvih i živih. Iako moji motivi za putovanje nisu bili vjerski, sljedeći dan išla sam na misu za hodočasnike gdje je svećenik spomenuo sve zemlje otkuda su hodočasnici došli dan ranije. Teško je riječima opisati osjećaj koji me obuzeo kada je svećenik među mnoštvom hodočasnika iz Španjolske, Francuske, Njemačke, Velike Britanije spomenuo i jednog hodočasnika iz Hrvatske. Tada je bilo sve gotovo, avantura je završila i trebalo se vratiti kući u svijet realnosti i svakodnevnog života, ali ovaj put s vjerom i mudrošću da je moguće sve ako to iskreno želiš.

3. KULTURNE RUTE U ISTRI

Istarski poluotok danas se geografski danas nalazi u tri države od kojih najvećim dijelom pripada Republici Hrvatskoj, zatim manjim dijelom Republici Sloveniji i najmanjim dijelom ulazi na područje Republike Italije. Na relativno malom području možemo uočiti specifičnost regije u kontekstu kulturno – povijesnog nasljeđa.

Specifičnost kulturno - povijesne baštine istarskog poluotoka možemo prvenstveno zahvaliti povoljnom geografskom položaju, na raskrižju između centralne Europe i Mediterana koji je tijekom stoljeća burne povijesti služio kao most gdje su se dodirivale i stapale kulture i tradicije različitih naroda. Području Istre, izrazito bogato kulturnim nasljeđem svoj su doprinos dali još u prapovijesno doba ilirska plemena Histri, potom Rimljani, Ostrogoti, Bizantinci, Slaveni, Langobardi, Franci, Mlečani, Austrijanci, Talijani, Slovenci i drugi narodi, svaki od njih ostavljajući dio svog identiteta za daljnja pokoljenja. Često razorena ratovima, kugom i drugim nedaćama, migracijama i zbjegovima, demografska slika Istre mijenjala se kroz povijest, a time i njeno stanovništvo, tradicija i kultura. Narodi koji zajednički žive i djeluju na ovom prekrasnom kutu Zemlje su danas pretežno Hrvati, Slovenci i Talijani, koji iako u prošlosti nisu uvijek imali sklonosti jedni prema drugima, danas njeguju multikulturalnost, toleranciju i različitost.

Istra danas, kao turistička regija, jedna je od najrazvijenijih u Hrvatskoj po smještajnim kapacitetima, njihovoj kvaliteti i broju dolazaka stranih turista. Naime, kada govorimo o današnjem turizmu u Hrvatskoj, uglavnom mislimo o poslijeratnoj obnovi i oporavku koji je uslijedio nakon rata početkom 90 – ih godina prošlog stoljeća. Za poslijeratni razvoj turizma bio je potreban novi koncept razvoja koji se neće temeljiti samo na prirodnoj atrakcijskoj osnovi, konceptu sunca i mora, što je bio slučaj u prijeratnim godinama kada su svi dolasci stranih turista bili koncentrirani na dva ljetna mjeseca. Taj je model masovnog turizma postao neodrživ u svim aspektima, društvenim, ekonomskim i okolišnim, te se pojavila potreba o novim idejama za budući razvoj odgovornog turizma. U skladu s tim, Jadransko more sa svojom razvedenom obalom, prepoznatljiva kulturna

baština kao što su Dubrovnik, Pula i Split, kao i niz specifičnih i jedinstvenih ponuda kontinentalnih dijelova zemlje prepoznati su kao hrvatski turistički potencijali.³⁰

U Strategiji razvoja turizma Hrvatske do 2020, pored produžavanja sezone, razvoja nautičkog turizma s 15 000 novih vezova, fokusom na ekologiju, zdravstveni turizam, MICE i golf turizam, kulturni turizam je dosta zastupljen element razvoja. Pored već poznatih atrakcija, zadaće u okviru kulturnog turizma su povećati interes kroz kulturne događaje, interpretacijske centre i manifestacije.³¹ Međutim, turistički posjeti uglavnom su koncentrirani na već poznate atrakcije, gdje tijekom ljetnih mjeseci prolazi veliki broj ljudi kao npr. Amfiteatar u Puli ili Eufrazijeva bazilika u Poreču, dok se unutrašnjost Istre ne može pohvaliti konkretnim brojkama. Prostor za daljnju valorizaciju svakako postoji, jer prema registru kulturnih dobara Istra broji 269 elemenata nepokretne kulturne baštine. Jedna od prepoznatljivih kulturnih ruta u Istri je Parenzana, odnosno projekt revitalizacije nekadašnje željeznice koja je prometovala na liniji Trst – Poreč na početku 20. stoljeća.

3.1. Parenzana

Projekt revitalizacije uskotračne željeznice pokrenut je od strane Hrvatske i Slovenije s ciljem osposobljavanja i integriranja pruge u turističke svrhe. Ciljevi su realizirani u sklopu tri kontinuirana projekta, kojima se korak po korak upotpunjavala zamišljena slika Parenzane kao biciklističke i pješačke staze sa svim popratnim sadržajima poput muzeja, odmorišta, informacijskih centara, signalizacije, biciklističkih vodiča, tematskih tabli i sl.

Gradnja željezničke pruge koja je povezivala Trst i Poreč za vrijeme Austro – Ugarske Monarhije dovršena je 1902.g. s idejom da se nastavi dionica do Kanfanara, koja bi bila

³⁰ Gržinić J., Vodeb K., *Cultural tourism and destination impacts*, Sveučilište Jurja Dobrile, 2015., str. 231.

³¹ Vlada Republike Hrvatske, *Prijedlog strategije razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine*, 2013., str. 8.

povezana na željeznicu koja vodi u Pulu, čija je svrha bila uglavnom vojna. Bila je to uskotračna željeznica koja je od 1902. do 1935. godine prometovala sjeverozapadnom Istrom, povezujući luke Trst i Poreč s mjestima u unutrašnjosti poluotoka.

Naime, značaj ove male željeznice prije više od stotinu godina bio je ogroman za lokalno stanovništvo koje je pretežno živjelo od prodaje poljoprivrednih i drugih proizvoda. Gradovi na obali su zbog pomorskog prometa uživali bolje trgovinske uvjete, dok su mjesta u zaleđu prije izgradnje pruge bila slabo povezana s drugim područjima što je onemogućavalo rast i razvoj trgovine. Žitelji Vižinade, Motovuna, Grožnjana, Momjana i drugih manjih mjesta bili su svjesni da moraju pronaći način kako bi plasirali svoje kvalitetne proizvode poput vina, maslinovog ulja sa sunčanih brežuljaka Motovuna i Grožnjana, te iznimno kvalitetnog kamena iz okolice Višnjana. Predstavnici općina iz doline Mirne poslali su već 1880. godine peticiju ministru trgovine o potrebi povezivanja njihovog kraja s Trstom i Istarskom željeznicom, što je nakon dugih osamnaest godina razmatranja odobreno te je započeo plan o izgradnji željezničke pruge Trst – Poreč.

U svega 33 godine prometovanja, značajno je pridonijela gospodarskom napretku tog dijela Istre, prevozeći vino i maslinovo ulje Bujštine i Motovunštine, sol iz solana Pirana i Sečovlja, istarski kamen, vapno, ugljen i drvo, razne poljoprivredne proizvode i, naravno, putnike. Na svom 123 km dugom putu, malena je željeznica povezivala 33 istarska mjesta od Trsta do Poreča, tako da bi u današnje vrijeme prolazila teritorijem triju država: Italije, Slovenije i Hrvatske.³² Taj je dobri duh bio iznimno važan za povezanost i razvitak sjeverozapada Istre s drugim dijelovima tadašnje države.

Raspadom Austro – Ugarske Monarhije čitavo područje pripojeno je Italiji pa je tako i Parenzana uključena u talijansku mrežu željeznica. Željeznica je prometovala i za vrijeme talijanske vlasti sve do 1935. godine kad je donesena odluka o zatvaranju željeznice za prometovanje ovom trasom, zbog sve bržeg razvoja cestovnog prometa i uspostavljanja novih prijevoznčkih linija. Ubrzo je sva pokretna oprema stavljena na javnu dražbu pa su tako vagoni i lokomotive postali vlasništvom drugih željeznica u

³² www.parenzana.hr (preuzeto 01.12.2016)

Italiji, dok su tračnice Parenzane razmontirane i poslane na brod za Afriku. Prema priči, trebale su biti pretopljene i pretvorene u topove u Etiopiji gdje je Musolini vodio rat, no izgleda da nikada nisu stigle na odredište jer je brod potonuo pa su tračnice Parenzane završile na dnu Sredozemnog mora.

Na stotu obljetnicu izgradnje Parenzane predložen je projekt revitalizacije koji je danas poznat izvan granica Hrvatske i Slovenije. U zadnjoj fazi poboljšana je biciklistička infrastruktura, obnovljena zgrada nekadašnje škole u Tribunu čija je nova namjena prenoćište za sportaše i bicikliste. Uz nove, očišćene dijelove trase, uređena vježbališta na otvorenom, nove informativne table, nadopunjeni muzej, Parenzana je obogaćena s još dvije manifestacije, a to su *Wine Run*, maraton preko granica te *Dan Parenzane – history on site*. Dugogodišnjim ustrajnim radom na razvoju i unapređenju, ova kulturna ruta postala je prepoznatljivi brand Istre kao kulturno – sportske destinacije. Izlet Parenzana Train Adventure postoji u ponudi agencije Gulliver, jednoj od vodećih incoming agencija u Hrvatskoj, što pridonosi većem broju posjetitelja, boljoj prepoznatljivosti i valorizaciji.

3.2. Revitas

Revitas predstavlja program revitalizacije istarskog zaleđa u koji je uključeno deset partnera koji dolaze iz Slovenije i Hrvatske. Sufinanciran je iz fondova Europske unije i samih partnera. Partneri koji su uključeni u projekt su Istarska županija, Grad Kopar, Općina Izola, Općina Piran, Zavod za zaštitu kulturne baštine Slovenije, Grad Buzet, Grad Poreč, Turistička zajednica Istarske županije, Općina Svetvinčenat i Grad Vodnjan.

Najvažniji programski paketi ključni za razvoj projekta uključuju:

- upravljanje i koordinaciju projekta
- razvoj modela revitalizacije zaleđa Istre
- lokalne akcije revitalizacije istarskog zaleđa i uključivanje u turističku ponudu
- integrirani razvoj turističke infrastrukture i ljudskih resursa

- komunikaciju i informiranje javnosti.

Projektom su osmišljeni modeli revitalizacije istarskog zaleđa, integrirani turistički promotivni proizvodi, mreža info-centara i info-točaka, zajedničke prekogranične edukacije i kulturne razmjene, što će pridonijeti razvoju ljudskih resursa pograničnog područja i razmjeni iskustava o razvojnim potencijalima slovenske i hrvatske Istre. Sve aktivnosti pridonose stvaranju prepoznatljive zajedničke destinacije Istre, prekograničnih turističkih itinerara i ruta i prepoznatljivog istarskog identiteta, bez obzira na državne granice. Identitet koji se temelji na zajedničkoj povijesti, uz uvažavanje lokalnih specifičnosti, te jačanju svijesti lokalnog stanovništva o vrijednosti i jedinstvenosti teritorija unutarnje Istre. Osmišljen je protok turista iz urbanih područja u ruralna putem različitih oblika prijevoza uz održivi razvoj prekogranične destinacije, te istovremeno, putem suvremene informatičke tehnologije, i jednostavan pristup podacima o lokalitetu uz uvid u ponudu cijele destinacije Istre. Tako će se, kroz povećanu integriranu prekograničnu ponudu, utjecati na produžetak turističke sezone i gospodarstvo pograničnog područja čija je glavna djelatnost turizam.³³

Konkretne aktivnosti uključuju zajedničku prekograničnu studiju koja sadrži metode obnove, ponude i promocije objekata kulturne baštine i metode revitalizacije starogradskih jezgri. Naglasak je stavljen na očuvanje suhozida što je popraćeno sedmodnevnim radionicama u Vodnjanu i Topolovcu, raskrčivanje i uređenje pješačkih i biciklističkih staza, te njihovu signalizaciju. Na području obnove starogradskih jezgri predviđena su dva projekta, obnova trga u Topolovcu i obnova kule kaštela Morosini – Grimani u Svetvinčentu. Promotivni materijal u sklopu projekta uključuje višejezične vodiče o starogradskim jezgrama, deplijane, razglednice, fotomonografiju o freskama uz DVD i ponovo tiskanje brošure projekta *Heart of Istria*.

³³ www.revitas.org (preuzeto 02.12.2016)

3.3. Heart of Istria

Srce Istre ili Heart of Istria je stariji projekt čiji je cilj razvoj kulturnog turizma sa svim svojim resursima u ruralnom području Istre. Naime, tijekom druge polovice dvadesetog stoljeća, stanovništvo iz ruralnog područja Istre napušta tradicionalan način života i masovno iseljava na obalna područja ili veće gradove gdje su postojale bolje mogućnosti zaposlenja i općenito brži ekonomski razvoj.

Novim trendovima u turizmu i djelomičnim povratkom stanovništva u zaleđe, nameće se potreba očuvanja i valorizacije kulturnih resursa, što bi u konačnici obogatilo turističku ponudu. Tim se projektom definiralo četiri kulturne rute čija je tematika i sadržaj oživljavanje vrijednog, pomalo zaboravljenog nasljeđa.

Ruta Istarskih freski broji približno 140 lokaliteta na slovenskom i hrvatskom dijelu Istre, što je veliki broj identificiranih i očuvanih spomenika srednjovjekovnog zidnog slikarstva. Ruta Istarske graditeljske baštine venecijanskog razdoblja predstavlja prekograničnu rutu koncentriranu na relativno malom prostoru, a daje nam prikaz socijalnih i ekonomskih prilika u vrijeme vladavine Venecije. Bogato nasljeđe starih civilizacija ostavilo je prostora za još jednu zanimljivu kulturnu rutu, rutu Istarskih arheoloških parkova: Put bogova koji svojim materijalnim ostacima otkriva nekadašnji život u izvornom prostoru, jer se ne mogu prenijeti u muzej. Posljednja, ali ne i manje važna ruta, Putevi kaštela i kulturnih krajolika stavlja u centar kaštela, utvrde, utvrđene gradiće u ruralnom krajoliku koji svjedoče o postojanju različitih stilova, arhitektonskih elemenata i različitih utjecaja koji su se kroz stoljeća razvijali i nadograđivali.

Istraživanje je pokazalo da oba projekta imaju mnogo sličnosti u sadržaju, konceptu, temi i ciljevima, te da ne pokazuju kontinuitet rada partnerskih institucija. Web stranice projekta Heart of Istria nisu ažurirane od 2008. godine, dok stranice projekta Revitas imaju na naslovnoj stranici vijesti iz 2015. godine. Zaključeno je da većina uvjeta potrebnih za implementaciju itinerara u kulturnom turizmu nisu zadovoljena. Razlog tomu je vjerojatno izostanak središnjeg ureda koji bi služio kao centar za informacije o

svim lokalitetima, te kao mjesto dijeljenja informacija između partnera institucija, ali i kao podrška lokalnim zajednicama koje trenutno nemaju direktne koristi od ovih projekata. Rezultati koje su oba projekta donijela su veći stupanj informativnih znakova, tabela i općenito veću svijest o postojanju kulturne baštine. Za uspješnost takvih projekata potrebna je dosljednost u aktivnostima svih institucija i kontinuirani dugogodišnji rad na implementaciji kulturnih sadržaja.

3.4. Hodočasnički lokaliteti u Istri

Nakon kulturnih ruta u Istri koje su više ili manje uspješne, bitno je nabrojiti i neke od prepoznatljivih hodočasničkih lokaliteta u regiji. Korišten je termin lokaliteti zato što se danas na takva mjesta u Istri uglavnom dolazi autima ili autobusima, a ne pješke kako nalaže hodočasnička tradicija. U prošlosti se uglavnom hodočastilo iz Istre prema velikim hodočasničkim centrima poput Rima, Jeruzalema ili Santiaga de Compostela, rijetko su hodočasnici iz drugih krajeva dolazili u Istru. Za potrebe rada izdvojena su dva lokaliteta, bazilika sv. Foške blizu Vodnjana i staza sv. Šimuna u Gračišću.

Bazilika sv. Foške nalazi se na cesti između Barbarige i Vodnjana. Stručnjaci je datiraju u rani srednji vijek zbog njene konstrukcije, načina ukrašavanja pročelja i proporcija. Zbog svoje veličine podignuta je dalje od naselja, te se još i danas nalazi na osamljenom mjestu, u blizini pretpovijesne gradine. Sveta Foška vrlo je popularna svetica u Istri, zaštitnica je žena, pomaže ljudima kod kostobolje te duševnih boli i ovisnosti. Nakon Dana svete Foške, 13. veljače, svake prve nedjelje u mjesecu ovoj crkvi hodočaste vjernici sa svih strana Hrvatske, ali i Slovenije i Austrije. Nekada su hodočasnici izdaleka dolazili pješice ili na drvenim vozovima s upregnutim magarcima, rjeđe konjima; danas rijetki dolaze pješice, a vozove su zamijenili automobili. Tradicionalno se poslije mise objeđuje po okolnim livadama, najčešće pržena jaja s domaćim kobasicama (fritaja), sve do zalaska sunca.³⁴ U posjet bazilici sv. Foške dolazi mnogo ljudi čiji glavni motiv nije vjerski, već dolaze zbog pozitivne energije koja prevladava na području same crkve i oko nje.

³⁴ <http://zupavodnjan.com/crkve/sveta-foska#> (preuzeto 11.01.2017)

Staza svetog Šimuna u Gračišću vrlo je popularna kružna staza duga oko 11 km. Početak staze je u samom mjestu kod ladonje gdje započinje nizbrdica prema crkvi sv. Šimuna i završava kod stare kapelice nedaleko starta. Od svetog Šimuna pruža se pogled na cijelo područje koje je još početkom sedamdesetih godina proglašeno zaštićenim krajolikom zbog razvedenog reljefa, neobičnih brežuljaka s bogatom vegetacijom. Otprilike na pola puta ispod starog mosta nalazi se još jedan manje poznati prirodni fenomen, atraktivni slap Sopot, visok oko 30m koji u svom podnožju tvori manje jezero. Na putu se nalaze još i dvije crkvice, crkva sv. Magdalene i crkva sv. Stjepana, te cijelim putem možemo pratiti postaje križnog puta.

Zajedničko jednom i drugom lokalitetu je da u svom nazivu imaju riječ *sveto*, što sugerira da se radi o vjerskom prostoru ili građevini. Međutim, kada govorimo o fenomenu svete Foške, možemo zaključiti da tamo vjernici hodočaste većinom iz vjerskih i duhovnih motiva i pobuda, dok je staza svetog Šimuna, osim vjernika, posjećivana uglavnom od strane rekreativaca i ljubitelja prirode.

4. PRIJEDLOG KULTURNE RUTE – ISTARSKA DIONICA NA PUTU SVETOG JAKOVA

Ova kulturna ruta osmišljena je kao mogućnost spajanja Hrvatske na najpoznatiju hodočasničku kulturnu rutu, rutu svetog Jakova, na koju je moguće krenuti iz raznih smjerova Europe, ali nama najbliža je početna staza iz Trsta, Italije. Nakon što je 1997. godine prohodao Put svetog Jakova, župnik Leone Tagliaferro osnovao je Društvo prijatelja svetog Jakova s ciljem razvoja, pomoći i širenja hodočašća prema starim hodočasničkim putovima koji vode na sveta mjesta poput Rima, Santiaga de Compostela i Jeruzalema.³⁵ Danas je razvijena čitava mreža staza pa je na hodočašće u Santiago moguće krenuti iz Trsta upravo zbog inicijative Društva prijatelja sv. Jakova.

Ako usporedimo hodočašća nekad i danas, na području današnje Hrvatske u kasnom srednjem vijeku hodočašća su se popularizirala među svim slojevima društva, no zbog opasnosti putovanja kopnenim područjima, putovalo se je većim dijelom pomorskim putem, pa potom kopnom. Već je spomenuto da su u prošlosti motivi hodočašća uglavnom bili religiozni, odnosno da su postojale tri vrste hodočašća: zahvalna, zamolbena i pokornička. Vezano za hodočašća, gradske vlasti većih gradova ili komuna u kasnom srednjem vijeku u Europi, ali i u Hrvatskoj nastojale su dobiti u posjed moći kršćanskih svetaca, naročito nebeskih zaštitnika, zaštitnika od kuge, epidemija ili nevjernika. Razlog tomu nije bio isključivo religiozni. Naime, čini se da se uvijek radilo i o promišljenim potezima vladajućih crkvenih i svjetovnih struktura, koje su znale da će njihova biskupija, grad ili mjesto, ako posjeduje veći broj relikvija, dobiti na važnosti, kako na religioznoj i političkoj, tako i na gospodarskoj. Posjedovanje najvažnijih kršćanskih relikvija, ili smještaj na važnoj hodočasničkoj prometnici, pružao je gradovima, ali i manjim naseljima uz njih, dodatnu perspektivu gospodarskog razvitka kroz prijem hodočasnika i njihovu potrošnju.³⁶ Iz prethodnih tvrdnji možemo zaključiti da postoji veza između srednjovjekovnih manje poznatih hodočašća i današnjih kulturnih

³⁵ <http://www.amicidisantiago.it> (preuzeto 02.12.2016)

³⁶ Ladić Z., *O hrvatskim hodočašćima ad loca sacra u srednjem vijeku*, str.8.

ruta kojima je zajednički cilj revitalizacija manje razvijenih područja i dugoročno gospodarski razvitak.

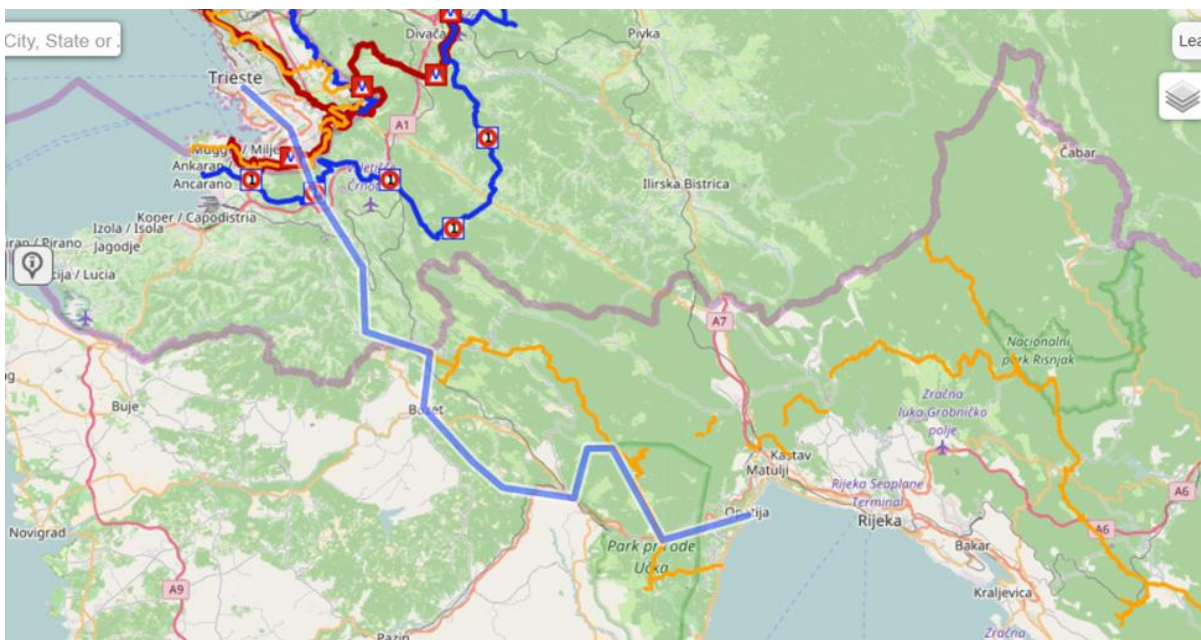
Predložena ruta spaja dva bivša austrougarska grada, Opatiju koja predstavlja sinonim turizma u Hrvatskoj i Trst sa svim svojim licima, kao most koji spaja talijansku, slavensku, germansku i židovsku kulturu. Ruta spaja crkvu sv. Jakova u Opatiji i crkvu San Giacomu u Trstu. Kratko hodočašće između ta dva grada prostor je bogat sakralnim objektima, kulturno – povijesnom baštinom, prirodnim ljepotama, neobičnim krajolicima koji tom putu daju život i smisao. Ova ruta spaja dva vrlo poznata grada i izvan granica zemalja kojima pripadaju, no prostor između njih je nedovoljno poznat široj publici, pri čemu ruta pruža mogućnost valorizacije i manje poznatih bisera kulturnog turizma ovog područja. Ruta, iako vrlo kratka, kraća od 100 km, prolazi kroz tri zemlje, Hrvatsku, Sloveniju i Italiju.

Mogućnost spajanja na rutu koja je direktno spojena s jednim od najvećih kršćanskih hodočašća je valorizacija sama po sebi, zbog činjenice da hodočasnici nakon što su već prohodali poznati Camino, stalno traže nove, još neistražene putove. Naime, planinarski savezi još od druge polovice 19. stoljeća kontinuirano markiraju mrežu planinarskih i brdskih putova, što je slučaj s većim dijelom ove rute gdje su putovi već označeni ili uključeni u druge rute poput npr. Istarskog planinarskog puta, IPP – a. U Istri, kao jednoj od najrazvijenijih turističkih regija malo se pozornosti pridaje razvoju hodočasničkog turizma kao jednom od oblika selektivnog turizma. Na prostoru Istre postoji veliki broj postojećih staza koje se mogu nadovezati na predloženu rutu te tako tvoriti jedinstveni turistički proizvod u smislu hodočasničkih ruta u Istri.

U današnje vrijeme brzog života u zapadnom svijetu dogodio se novi trend, a to je popularizacija hodočašća u modernom smislu riječi ili long – distance pješaćenja. Taj novi trend, ako je na vrijeme prepoznat, donosi i nove mogućnosti razvoja područja koja su, poput dijelova istarskog poluotoka, slabo naseljena, ostavljena daljnjem propadanju i odlasku stanovništva. Kretanje turističkim stazama, putovima i cestama ne odvija se, u pravilu, da bi se nekamo stiglo, već je samo sebi svrha. Zbog toga turističke staze,

putovi i ceste sve više postaju turistička atrakcija.³⁷ Osim gospodarskih aspekata i dugoročno pozitivnog utjecaja na izgled i stanje kulturno – povijesnih spomenika, smještajnih jedinica i drugih pomoćnih objekata, važan element je i obogaćivanje života čovjeka – individualca, sinergijom putnika i lokalnog stanovnika.

Slika 3. Ruta Opatija - Trst

Izvor:<http://www.gpsies.com/createTrack.do?sessionId=C8BB57DA8CCCE65383D3AB8C9DB0C380.fe3>

1. Dionica: Opatija – Učka (Poklon)

Ruta započinje u Opatiji, malom turističkom mjestu na istočnoj obali istarskog poluotoka, smještenoj podno planine Učke kojoj može zahvaliti na ugodnoj klimi u svim godišnjim dobima. Pješačka ruta ili hodočašće započinje ispred crkve sv. Jakova u samom centru grada. Opatijski samostan sv. Jakova jedini je samostan istočno od rijeke Raše koji se sa sigurnošću može pripisati srednjovjekovnim benediktincima, a podignut je bio po svoj prilici tijekom XII. stoljeća, kad su podizani i ostali samostani po Istri. Oko tog samostana ili opatije, polako se stvaralo i razvijalo naselje i grad. Tako je i sam grad Opatija dobio ime po tom samostanu. Opatija sv. Jakova je i ishodište današnjega

³⁷ Kušen E., *Turistička atrakcijska osnova*, Institut za turizam, 2002., str. 137.

grada. Godine 2008. grad Opatija uzima sv. Jakova i za svoga zaštitnika pa je od tada svetkovina sv. Jakova apostola 25. srpnja ujedno i Dan grada Opatije.³⁸

Ruta ide postojećom stazom o kojoj se brine PD Opatija, koje je u suradnji s PP Učka stavilo ponovo u funkciju zaboravljenu stazu koja vodi iz samog centra Opatije do planinarskog doma Poklon. Staza kreće od razine mora do 922 m nadmorske visine i duga je otprilike 10km. S obzirom na visinsku razliku, potrebno je uzeti u obzir i promjene temperature u jednom danu. Ova dionica je izabrana zato što predstavlja dio starog hodočasničkog puta, koji su stoljećima koristili hodočasnici iz Istre kada su preko Učke, odnosno prijevoja Poklon hodočastili na Trsat. Na prijevoju, s kojega se pruža krasan pogled na Kvarnerski zaljev poklonili bi se zavjetnoj crkvi Trsatske Gospe.³⁹ Zbog tog čina pučke pobožnosti, ovaj je prijevoj dobio ime Poklon. Raspadom Austro – Ugarske hodočasnici iz Istre, tadašnje Italije bilo je zabranjeno preko državne granice preko Rječine pa su dolazili do Poklona i odatle se molili Gospi Trsatskoj.

Infrastruktura potrebna za ovu dionicu već postoji, planinarski dom na Poklonu može u dvije sobe primiti 14 osoba, a opremljen je još kuhinjom i blagovaonicom. Nalazi se na 922m nadmorske visine, te pruža mogućnost pješaćenja do Vojaka, najvišeg vrha Učke na 1401m.

2. Dionica: Učka (Poklon) - Korita (Ćićarija)

Ova dionica rute započinje na Poklonu gdje put vodi prema Koritima, biseru Ćićarije. Nakon naporne prve dionice i strmog uspona od razine mora do 922m, druga dionica je dosta lagana i nema previše oscilacija u usponu. Izvorište Korita nalazi se na 45 minuta hoda od sela Brgudac. Dio oko korita obiluje šumom graba i hrasta, s ponekom smrekom te brojnim vrstama zaštićenih biljaka i životinja. Smješten na livadi pod liticom Brajkove stijene, ovaj izvor pitke vode prelijeva se u deset masivnih drvenih korita u čijem je podnožju povećana lokva bogata biljnim i životinjskim životom. Ova je konstrukcija imala važnu funkciju u zahvatu vode za ljudsku upotrebu i napajanje blaga, zbog čega

³⁸ <http://www.isusovci-opatija.hr/o-crkvi-sv-jakova-i-gradu-opatiji/> (preuzeto 06.12.2016)

³⁹ Dmitrović S., *Bitne i spomena vrijedne činjenice o Učki*, Javna Ustanova "Park prirode Učka", 2013., str. 45.

je ovo mjesto imalo iznimnu važnost za život lokalnog stanovništva.⁴⁰ U planinarskoj kući na Koritima vikendom dežuraju članovi PD Glas Istre, a može primiti 30 osoba u skupnoj spavaonici, a opremljena je i kuhinjom i blagovaonicom. Za ovaj dio puta treba se posebno pripremiti jer je tu čovjek sam s prirodom, bez dodira s civilizacijom, bez mogućnosti kupnje namirnica ili drugih stvari. Ćićarija je brdovita visoravan u sjevernom i sjeveroistočnom kopnenom dijelu Istre, pruža se u dinarskom smjeru od sjeverozapada (zaleđe Trsta i Kopra) na jugoistok (zaleđe Rijeke i Opatije). Duga je oko 45km, a široka 10 do 15km (površina oko 500km²), prosječno visoka 700 do 800m. Njezin je zeleni pokrov isprekidan bijelim liticama pa se taj dio Istre naziva i Bijela Istra u užem smislu.⁴¹

3. Dionica: Korita (Ćićarija) – Hum

Ova dionica prolazi kroz mjesto Lupoglav, malo uspavano mjesto koje se smjestilo podno starog kaštela Lupoglava, do najmanjeg grada na svijetu, Huma. Današnja staza, osim bogate kulturne baštine obiluje i zanimljivim prirodnim geomorfološkim formacijama, od vapnenačkih stijena Ćićarije put nas vodi uz flišne brežuljke prema Humu. Lupoglav u svom posjedu ima dva kaštela, kaštel odnosno ladanjski dvorac obitelji Brigido i ostatke starog kaštela Mährenfelsa. Ladanjski dvorac je obitelj Brigido sagradila u 17. st., te su istog imali u vlasništvu oko dvjestotinjak godina. Na svom su imanju uspješno uveli nove načine proizvodnje naročito u stočarstvu, npr. uzgoj merino ovce, egipatske ovce i angorske koze. Bio je to idealan model imanja toga vremena, te su istarski posjednici slali tu svoje nasljednike da nauče praktične poslove vezane za upravljanje imanjem, poljoprivredu i seosko gospodarstvo, da bi jednog dana i sami postali sposobni upravitelji.⁴² U vrijeme vladavine Mletaka i Austrije ovo je područje uvijek bilo turbulentno zbog napetih odnosa između te dvije vlasti na ovom graničnom području, te je kaštel Mährenfels često služio kao utočište uskoka, koji su pustošili obližnja granična naselja poput Buzeta, Roča i Rašpora. Lupoglav je nedvojbeno od velike kulturno – povijesne važnosti, te iako je na popisu projekta Heart of Istria, nije posebno obrađen nijedan od dva postojeća kaštela. Daljnji put nas vodi u

⁴⁰ <http://www.pp-učka.hr/info-za-posjetitelje/atraktivni-lokaliteti-i-izletista/> (preuzeto 06.12.2016)

⁴¹ <http://www.istrapedia.hr/hrv/545/cicarija/istra-a-z/> (preuzeto 07.12.2016)

⁴² <http://www.central-istria.com/hr/odredista-destinations/lupoglav> (preuzeto 07.12.2016)

Hum, jedan od najbolje sačuvanih srednjovjekovnih kaštela koji je svoje osnovne linije dobio još u 9. st. te se može pohvaliti neprekidnim kontinuitetom života do današnjeg dana. Hum ima pregršt izbora za noćenje te odličan restoran izvan gradskih zidina.

U Humu zaista vrijedi zastati zbog više razloga, bilo da se radi o povijesti, iću ili piću. Naime, Hum je uz Roč jedan od centara glagoljaštva, hrvatske srednjovjekovne pismenosti u kojem se glagoljica koristila sve do 20. stoljeća. Vrlo rijedak primjer od oko četrdesetak glagoljskih grafita može se vidjeti u crkvi sv. Jeronima, od kojih većina datira u period između 12. i 14. stoljeća. Ovdje putnici mogu povratiti snagu degustacijom biske, domaće rakije koja se sprema od domaće komovice, bijele imele i četiri vrste trava, a recept za proizvodnju ostavština je pokojnog humskog župnika Josipa Vidala, vrsnog poznavatelja ljekovitog bilja.⁴³

4. Dionica: Hum – Kotle – Buzet

Staza nizbrdo vodi iz Huma do sela Kotli i potom uz kanjon Mirne do Buzeta. Selo Kotli nalazi se otprilike na pola puta kao zanimljiva lokacija za predahnuti i napraviti pauzu. Na potezu od Huma do Kotli prolazimo kroz napušteno selo Benčići. Rijeka Mirna, koja protječe kroz selo, tvori u svojem koritu neobične kotlaste oblike različitih veličina, koji su ovisno o vodostaju rijeke ponekad ispunjeni vodom. Na pojedinim mjestima pad vode ima strmi nagib pa se stvara više manjih i većih slapova.⁴⁴ Zbog iseljavanja stanovništva nakon II. svjetskog rata, selo je ostalo gotovo napušteno, ali je u isto vrijeme zadržalo izvorni izgled tradicionalne ruralne arhitekture. S obzirom na načine gradnje u drugim dijelovima Istre, gdje uobičajeno prevladava kamen, u sjevernoj Istri pojavljuje se drvo kao element za izgradnju baladura. Tradicijski obrti kojima su se stanovnici bavili bili su krojački obrti, a nadaleko su bili poznati i kao vrsni glazbenici.

Od izvora rijeke Mirne u Kotlima, staza nas vodi kroz kanjon i gotovo netaknutu prirodu, par zapuštenih sela i prekrasne vizure starog grada Buzeta. Ovisno o godišnjem dobu i vremenskim uvjetima, staza može ponekad biti blatnjava i na nekoliko punktova potrebno je prijeći preko rijeke, što još više daje osjećaj avanture na putu. Sljedeća stanica na ovoj dionici je Buzet, gradić u sjevernom dijelu središnje Istre smješten na

⁴³ <http://www.hum.hr/humskabiska.html> (preuzeto 07.12.2016)

⁴⁴ Bertoša M., Matijašić R., *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008., str. 415.

osamljenom brežuljku iznad doline rijeke Mirne. Buzet u svom povijesnom dijelu obiluje spomeničkom baštinom uglavnom iz mletačkog perioda pa se može pohvaliti renesansnim spomenicima poput zidina, gradskih vratiju, šternom, fontikom, nizom gradskih palača i kuća trgovaca i obrtnika. U kontekstu rute ima veliku mogućnost razvoja smještajnih jedinica kako u starom gradu, tako i u novom dijelu koji se razvio na padinama i podno starog grada. U Buzetu definitivno vrijedi zastati i istražiti i župnu crkvu Uznesenja Marijina, koja se može pohvaliti prekrasnim orguljama iz druge polovice 18. stoljeća. Bogato kulturno – povijesno nasljeđe samo je jedan od elemenata atraktivnosti grada Buzeta, naime, grad već odavno ima svoj prepoznatljivi brend, a to su tartufi. Tartufe je moguće degustirati u širokom izboru restorana, a moguć je i dogovor s lokalnim proizvođačem proizvoda od tartufa o lovu na tartufe sa psima. Uz tartufe, Buzet je poznat po proizvodnji piva još od druge polovice sedamdesetih godina prošlog stoljeća, te je pivovaru moguće i posjetiti uz najavu.

5. Dionica: Buzet – Veli Badin – Hrastovlje

Današnja dionica vodi prema slovenskoj granici, odnosno prema Sočergi, do crkve sv. Kvirina gdje je markirana staza prema neobičnom krajoliku slovenske Istre, Velom Badinu. Veli Badin ili kako ga okolno stanovništvo još zove „ušesa Istre“, neobičan je prirodni fenomen krškog terena, formiran od vapnenca i vode, koji na trenutak podsjeća na slonove uši.⁴⁵ Taj je fenomen djelomično izvan puta, ali definitivno vrijedi svakog koraka, tako da je potrebno vratiti se natrag do crkve sv. Kvirina gdje predstoji još deset kilometara do Hrastovlja. Hrastovlje treba vidjeti i doživjeti, naime mjestašce nije na glavnoj prometnici tako da čovjek treba imati dobar razlog da se uputi baš tamo. Rijetko će koji putnik namjernik ostati ravnodušan na vizure čvrstog starog kaštela koji prkosi zubu vremena i svjedoči o nekim minulim vremenima kada je Hrastovlje bilo u rukama feudalaca i plemića. Unutrašnjost crkve sv. Trojstva čuva jedan od najbogatijih ciklusa srednjovjekovnih freski u slovenskom dijelu Istre, a oslikao ih je Ivan iz Kastva kojemu sa sigurnošću pripisujemo rad zbog sačuvanog potpisa.⁴⁶ Najpoznatiji ciklus u crkvi sv. Trojstva je Ples mrtvaca koji podsjeća na istoimeni ciklus koji se nalazi nedaleko

⁴⁵ www.vnaravi.si/obalno-kraska/veli-badin (preuzeto 11.12.2016)

⁴⁶ <http://www.istria-culture.com/crkva-sv-trojstva-u-hrastovlju-i13> (preuzeto 11.12.2016)

Pazina, u Bermu, a predstavlja jedan od najvrjednijih spomenika srednjovjekovne umjetnosti i slikarstva.

6. Dionica: Hrastovlje – Trst – Crkva sv. Jakova

Zadnja etapa puta mini hodočašća broji nekih dvadesetak kilometara što po prirodi, što po cesti. Finalna destinacija na ovoj ruti je dakle, crkva sv. Jakova u Trstu, odakle je moguće nastaviti dalje prema križanju drugog hodočasničkog puta, onog prema Rimu. Kapelica posvećena sv. Jakovu nalazila se tu od davnina, na mjestu gdje cesta vodi prema Istri.⁴⁷ Tu je kapelicu 1602. godine vlasnik zemljišta, okolnih livada i njiva, de Guliani dao posvetiti sv. Jakovu i sv. Roku u vrijeme velike epidemije kuge. Kada se u 19. stoljeću počeo dalje širiti grad, sagradila su se nova stambena naselja te se pojavila potreba da se osnuje područna župa. Prethodna kapela je tada srušena i rezolucijom grada Trsta započinje izgradnja nove crkve 1850. godine koja je posvećena sv. Jakovu apostolu. Prilikom kopanja temelja za novu crkvu, pronađeni su ostatci savršene kvadratne zgrade za koju se smatra da je bila grobnica s urnama. Crkva sv. Jakova u Trstu predstavlja kraj predložene rute i poveznicu s istoimenom crkvom u Opatiji. Njihova poveznica leži i u činjenici da su obje postojale i prije nego se grad oko njih izgradio, odnosno proširio, u slučaju Trsta.

⁴⁷ <http://www.diocesi.trieste.it/decanati-e-parrocchie/parrocchie/san-giacomo-apostolo/>
(preuzeto 12.12.2016)

ZAKLJUČAK

Vijeće Europe sa svojim projektima Europskih kulturnih ruta kontinuirano radi na promociji temeljnih europskih vrijednosti, poštivanju ljudskih prava i demokracije kako bi svi narodi u Europi kvalitetno koegzistirali jedan uz drugog. Naime, kulturne rute imaju veliku važnost u svladavanju barijera neznanja i prihvaćanju različitosti, jer u svojoj biti sadrže edukativni element kao svoju pokretačku snagu. Tako nije naodmet spomenuti ni putnike – hodočasnike koji uključivanjem u takvo pješačko putovanje već imaju spoznaju o nečem novom i različitom od prostora u kojem žive, jer su se motivirani željom za edukacijom unaprijed pripremili.

Ekonomski rezultat pokazuje uspješnost kulturnog turizma, odnosno kulturne rute koju treba osmisliti, oživjeti i naplatiti. Na polju kulturnih ruta svakodnevno rade stručnjaci iz raznih zemalja kako bi svojim ekspertizama doprinijeli boljem i efikasnijem rezultatu za stanovništvo kroz čije dvorište eventualna ruta prolazi. Primjer dobre implementacije programa kulturnih ruta je Camino de Santiago, ruta koja je probudila uspavana ruralna područja i udahнула im život. U Španjolskoj, Francuskoj, Portugalu i Italiji postoji cijela mreža uređenih, markiranih pješačkih staza koje redom vode u Santiago. Te manje poznate dionice svakim danom postaju sve popularnije jer moderni hodočasnici žele iznova otkrivati autentičnost ljudi i krajeva, jer je sam Camino Frances u proljetnim i ljetnim mjesecima prenapučen. Takav trend upućuje na promišljanje o novim mogućnostima u našim ruralnim područjima, te je stoga i predložena ova kratka dionica koja spaja istočnu obalu Istre, odnosno grad Opatiju s crkvom sv. Jakova i grad Trst, s istoimenom crkvom od koje i kreće put za Santiago.

Riječ *hodočašće*, sama po sebi, se u današnje vrijeme koristi u širem smislu od starih paradigma kada je hodočašće isključivo imalo vjersku konotaciju, tako da se termin koristi i u vjerskom i sekularnom kontekstu. Današnji moderni hodočasnici imaju različite motive za putovanje, vjerske ili sekularne, no ono što im je često zajedničko je potraga za dubljim duhovnim iskustvom. Iako se stručnjaci u ovom području još uvijek razilaze u

definiranju hodočašća, hodočasnika i njihovoj vezi s turizmom, činjenica je da se razlike između ovih termina sve više smanjuju.

U Istri, kao jednoj od najrazvijenijih turističkih regija malo se pozornosti pridaje razvoju hodočasničkog turizma kao oblika selektivnog turizma. U prethodnom poglavlju spomenuta su dva hodočasnička lokaliteta koja privlače određeni broj ljudi, no još uvijek ne postoji jedinstveno mjesto, brošura ili web stranica koja bi objedinila sve hodočasničke rute na jednom mjestu. Za potrebe rada predložena je kratka ruta koja se koncentrira na manje razvijeni turistički dio Istre, ali uvijek postoji mogućnost povezivanja unutar regije. Dobri primjeri za takve projekte postoje, no potrebno je zajedništvo lokalnog stanovništva, turističkih zajednica, udruga, saveza i drugih subjekata u viziji i misiji, kako bi se zajedno doprinijelo razvitku. U Istri već postoje dobro utabane pješačke staze, koje otvaraju nove mogućnosti spajanja predložene rute s postojećim hodočasničkim lokalitetima, što bi u konačnici tvorilo jedinstveni turistički proizvod.

Neminovna je činjenica da svako putovanje u većoj ili manjoj mjeri mijenja čovjeka, no putovanje poput hodočašća koje samo po sebi predstavlja teško iskušenje, pročišćava čovjekov duh, oslobađa od nakupljenih nečistoća tijekom vremena, čime teži zdravijem civilizacijskom doseg i društvu u cjelini. Takvim putovanjem – hodočašćem, turist, hodočasnik ili putnik dobiva saznanje o mnogim elementima neke zemlje koju posjećuje, znači putovanje poprima edukativni smisao. Prednosti predložene kulturne rute očituju se u gospodarskom, edukativnom i društvenom aspektu, a uključivanjem u kulturne rute čovjek postaje svjestan sebe i svog identiteta, obogaćen saznanjem o različitostima.

LITERATURA

Knjige:

Androić, M., Horjan, G., Klarić, V., Nevidal, R., „*Upravljanje turističkim posjetima na tematskim kulturnim rutama*“, str.8., Ministarstvo turizma RH, obrt za grafičku djelatnost „Šnajdar“ Delnice, Zagreb, 2012.

Ashley, K., Deegan, M., *Being a pilgrim*, Lund Humphries, 2009.

Bertoša, M., Matijašić, R., *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008.

Brierley, John., *The Way of Saint James*, Camino guides, 2013.

Cerović, Z., Zanketić, P., *Menadžment hodočašća i vjerskih događaja*, Fakultet za menadžment u turizmu u ugostiteljstvu, Opatija, 2014.

Collins-Kreiner, N., *The geography of pilgrimage and tourism: Transformations and implications for applied geography*, Applied Geography, 2009.

Dmitrović, S., *Bitne i spomena vrijedne činjenice o Učki*, Javna Ustanova “Park prirode Učka”, 2013.

Dujmović, M., *Kultura turizma*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014.

Gržinić, J., *Međunarodni turizam*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2014.

Gržinić, J., Vodeb, K., *Cultural tourism and destination impacts*, Sveučilište Jurja Dobrile, 2015.

Jelinčić, D.A., *Abeceda kulturnog turizma*, Meandarmedia, Zagreb, 2008.

Jelinčić, D.A., Gulišija, D., Bekić, J., *Kultura, turizam, interkulturalizam*, Meandarmedia, Zagreb, 2010.

Kušen, E., *Turistička atrakcijska osnova*, Institut za turizam, Zagreb, 2002.

Richards, G., *Cultural tourism in Europe*, ATLAS, 2005.

Vijeće Europe, *Cultural Routes Management – from theory to practice*, Council of Europe, 2015.

Vlada Republike Hrvatske, *Prijedlog strategije razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine*, 2013.

Internetski izvori:

UNESCO lokaliteti

<http://whc.unesco.org/en/list/stat/> (učitano 12.12.2016)

Demografski podatci u EU

www.europa.eu/ (učitano 29.11.2016)

Camino de Santiago

<http://whc.unesco.org/en/list/669/>(učitano 12.12.2016)

<http://www.omifacsimiles.com/brochures/calix2.html/>(učitano 12.12.2016)

<http://assoseuil.org/association/l-histoire/>(učitano 12.12.2016)

<http://www.amicidisantiago.it/> (učitano 02.12.2016)

<http://www.diocesi.trieste.it/decanati-e-parrocchie/parrocchie/san-giacomo-apostolo/>

(učitano 12.12.2016)

Hodočašća

<https://hazu.academia.edu/ZoranLadi%C4%87> (učitano 12.12.2016)

<http://zupavodnjan.com/crkve/sveta-foska#!> (učitano 11.01.2017)

Istarske kulturne rute

www.parenzana.hr/ (učitano 01.12.2016)

www.revitas.org/ (učitano 02.12.2016)

<http://www.isusovci-opatija.hr/o-crkvi-sv-jakova-i-gradu-opatiji/>(učitano 06.12.2016)

<http://www.pp-ucka.hr/info-za-posjetitelje/atraktivni-lokaliteti-i-izletista/>(učitano 06.12.2016)

<http://www.istrapedia.hr/hrv/545/cicarija/istra-a-z/> (učitano 07.12.2016)

<http://www.central-istria.com/hr/odredista-destinations/lupoglav/>(učitano 07.12.2016)

<http://www.hum.hr/humskabiska.html/>(učitano 07.12.2016).

www.vnaravi.si/obalno-kraska/veli-badin/(učitano 11.12.2016)

<http://www.istria-culture.com/crkva-sv-trojstva-u-hrastovlju-i-13/>(učitano 11.12.2016)

Popis slika

Slika 3. Četiri najvažnije kopnene rute u srednjem vijeku

Izvor: www.ancient-origins.net

Slika 4. Broj hodočasnika od 1985. – 2014. godine

Izvor: <http://caminoteca.com/en/about-the-camino/statistics>

Slika 3. Ruta Opatija – Trst

Izvor:

<http://www.gpsies.com/createTrack.do;jsessionid=C8BB57DA8CCCE65383D3AB8C9DB0C380.fe3>

SAŽETAK

Europske kulturne rute – Istarska dionica na putu Svetog Jakova

Nakon ere masovnog turizma počinju se javljati novi trendovi u turizmu poput kulturnog turizma, koji je usmjeren na individualnost, a možemo ga definirati kao putovanje ljudi izvan svog mjesta stanovanja s motivom edukacije i novih iskustava kako bi zadovoljili svoje kulturne potrebe. Važnu ulogu u promociji kulturnog turizma ima Vijeće Europe s projektom Europskih kulturnih ruta, koje imaju za cilj promicanje lokaliteta europske civilizacije, očuvanje materijalne i nematerijalne baštine te revitalizaciju turistički manje razvijenih područja. Uspješan primjer najpoznatije europske kulturne rute Camino de Santiago započeo je lavinu umreženih hodočasničkih putova iz raznih dijelova koji vode u Santiago de Compostelu. Ruta predložena u završnom radu predstavlja ideju o mogućnosti spajanja kratke istarske dionice na Put sv. Jakova koji započinje u Trstu.

Ključne riječi: kulturni turizam, edukacija, Vijeće Europe, europske kulturne rute, Camino de Santiago, hodočašće, istarska dionica

SUMMARY

European cultural routes – Istrian cultural itinerary on the Route of Saint James

After the mass tourism era, new trends in tourism start to appear such as cultural tourism that is focused on individuality, which can be defined as a journey people take outside their current living area with a motive of education and new experience with a goal of satisfying their cultural needs. Council of Europe has an important role in promotion of cultural tourism through the European cultural routes project, whose main goal is patronage of localities of European civilization, protecting of tangible and intangible culture and revitalization of less developed tourist areas. The most famous European cultural route, Camino de Santiago started an avalanche of interconnected pilgrimage paths from various parts that all lead to Santiago de Compostela. Recommended route of the final paper represents an idea of possibility of connecting short Istrian itinerary on the route of Saint James that starts in Trieste.

Key words: cultural tourism, education, Council of Europe, European cultural routes, Camino de Santiago, pilgrimage, Istrian itinerary.

